

ÉRTEKEZÉSEK

A TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

PESTY FRIGYES

OSZTÁLYTITKÁR.

IX. KÖTET. VI. SZÁM.

FEGYHÁZI TANULMÁNYOK.

A RABMUNKA

TÓTH LŐRINCZ

R. TAGTÓL.

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia II. osztályának 1888. jan. 9-ki ülésén.)

— 3 —
Ara 50 kr. — 3 —

BUDAPEST, 1888.

ÉRTEKEZÉSEK

a társadalmi tudományok köréből.

Első kötet. 1867—1870.

I. Szám. Az uzsora törvényekről. Szinováczy Györgytől. 1867. 17 l. Ára 10 kr. — II. Szám. A magyar mezőgazdaság. Keleti Károlytól. 1867. 19 l. 10 kr. — III. Szám. A nemzet szellemi élete a párisi kiállításon. Dr. Konek Sándortól 1868. 42 l. 20 kr. — IV. Szám. A magyar Korona országainak legújabb népesedési mozgalmai. Dr. Konek Sándortól. 1868. 52 l. 20 kr. — V. Szám. Jogtudomány s nemzetgazdaságtan. Kautz Gyulától. 1868. 38 l. 20 kr. — VI. Szám. A statistika hivatalos és tudományos művelése. Keleti Károlytól. 1868. 41 l. 20 kr. — VII. Szám. A római jog s az újabbkori jogfejlődés. Pulszky Ágostontól. 1869. 27 l. 10 kr. — VIII. Szám. Gaius. Rentmeister Antaltól. 1869. 116 l. 30 kr. — IX. Szám. Zádor György magyar akadémiai tag emlékezete. Tóth Lőrincztől. 1869. 26 l. 20 kr. — X. Szám. A törvénykezés reformja. Ökröss Bálinttól. 1869. 18 l. 20 kr. — XI. Szám. A büntetés rendszerről általában, különösen a halálbüntetésről Poroszországban. Csatskó Imrétől. 1870. 26 l. 20 kr. — XII. Szám. A bírósági szervezet, különösen a bíróságok megalakulása. Baintner Jánostól. 1870. 37 l. 20 kr. —

Második kötet. 1870—1874.

I. Szám. A fogyasztási egyletek. Dr. Vécsey Tamástól. 1870. 59 l. 20 kr. — II. Szám. Az emberi öntudat jelen fokáról. Dr. Barsi Józseftől. 1870. 27 l. 10 kr. — III. Szám. Kassa város parkettkészítése a XV. század kezdetén Wenzel Gusztávtól. 1870. 43 l. 10 kr. — IV. Szám. Emlékezésed Császár Ferencz tiszteleti tag fölött. Dr. Suhayda Jánostól. 1871. 12 l. 10 kr. — V. Szám. Szemle a magyar jogászyűlések munkássága s eredményei felett. Tóth Lőrincztől. 1872. 88 l. 30 kr. — VI. Szám. Modern alkotmányos monarchiai intézmények. Ladányi Gedeontól. 1873. 28 l. 10 kr. — VII. Szám. Emlékezésed Rau Károly Henrik felett. Kautz Gyulától. 1873. 16 l. 10 kr. — VIII. Szám. A nemesség országgyűlési fejenként való megjelenésének megszűnése. Hajnik Imrétől. 1873. 18 l. 10 kr. — IX. Szám. A részvénytársulati ügy törvényhozói szempontból. Dr. Matlekovits Sándortól. 1873. 32 l. 10 kr. — X. Szám. Mezőgazdasági statistika a nemzetközi kongressusokon. Keleti Károlytól. 1874. 32 l. 10 kr. — XI. Szám. A székyei kérdés. Galgóczy Károlytól. 1874. 24 l. 10 kr. — XII. Szám. Az emberi élettartam és a halandóság kiszámításáról. 4 graphicus rajzzal. Körösi Józseftől. 1874. 52 l. 30 kr.

Harmadik kötet. 1875.

I. Szám. A kényszer-egység a csőd eljárásban. Apáthy Istvántól. 1875. 25 l. 18 kr. — II. Szám. Quetelet emlékezete. Keleti Károlytól. 1875. 24 l. 10 kr. — III. Szám. Magyarország népesedési mozgalma 1864—1873-ban és a cholera. Keleti Károlytól. 1875. 56 l. 40 kr. — IV. Szám. Újabb adataink Magyarország bűnvádi statistikájából Konek Sándortól. 1875. 55 l. 35 kr. — V. Szám. A statistika és a nemzetgazdaságtan közötti viszony a mai korban. Konek Sándortól. 1875. 26 l. 15 kr. — VI. Szám. Emlékezésed Szigethi Warga János l. tag felett. Galgóczy Károlytól. 1875. 23 l. 15 kr. — VII. Szám. Statistikai tanulmányok hazánk közegészségi állapota felett. Dr. Weselovszky Károlytól 70 kr. — VIII. Szám. Visszapillantás az előbbi m. k. curiának 1724—1769-ki működésére. Wenzel Gusztávtól 80 kr. — IX. Szám. Emlékezésed Csacsckó Imre l. tag fölött. Pauler Tivadartól 10 kr.

Negyedik kötet. 1876.

I. Szám. Visszapillantás közzgazdaságunk egy negyed századára. Keleti Károlytól 20 kr. — II. Szám. Az összehasonlító jogtudomány és a magyar magánjog. Wenzel Gusztávtól 25 kr. — III. Szám. A szóbeliség, közvetlenség és nyilvánosság rendszere a polgári törvénykezésben magyar szempontból. Tóth Lőrincztől 40 kr. — IV. Szám. Emlékezésed hodosi és kizdiai Br. Sina Simon felett. Tóth Lőrincztől 20 kr. — V. Szám. Az országos jog és a

FEGYHÁZI TANULMÁNYOK.

A RABMUNKA

TÓTH LŐRINCZ

R. TAGTÓL.

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia II. osztályának 1888. jan. 9-ki ülésén.)

BUDAPEST, 1888.

KIADJA A M. TUD. AKADÉMIA.

I.

Midőn börtönügyi tanulmányaim egyes részeit a t. osztály elébe terjesztém, távol áll tőlem afféle elbizottság, hogy a börtöntudományban új irányokat; az eljárásban új javításokat akarjak javaslatba hozni s az e tárgy gazdag irodalmat új hódításokkal növelni. Szerény czéлом csupán: a művelt társadalmakban ekkorig e téren kivívott sikereket ismertetni, s a tárgy körül felmerült fontosb kérdéseket több oldalról szelőztetni s megvitatni. A tudományban új előhaladások ideje csak akkor áll elő, ha a meglevő anyag, a már elfoglalt tér, teljesen ismerve s kimerítve van. Nem kívánok eredeti lenni, s nem restelem bevallani, hogy csak azt mondom el magyar nyelven, a mit a penitentiárius rendszer legkitünőbb művelői: Holzendorf, Füesslin, Röder, Desportes, Illing, Kühne s a mi jeles Taufferünk nálamnál kétségkívül jobban, és szebben elmondtak már franczia, angol, olasz és német nyelven. Igyekezem azonban hazai viszonyainkat különösen figyelembe venni.

Jelen fejtegetésem tárgyát, a börtönügy körébe tartozó nagy számú fontos kérdések sorából, a »*rabmunka*« körül csoportosított főkérdések képezik, melyekről az illvai fegyházról írt tanulmányomban,¹⁾ s az 1885. évi októberi római börtönügyi Congressusról haza hozott emlékezéseimben²⁾ már egyetmást futólag érintettem; de a melyek napirenden levő s általános érdeket gerjesztő kiváló fontosságuknál fogva, nagyon megérdemlik, hogy felölök, ígéretem szerint, tüzetesebben szóljak.

¹⁾ I. Értekezések a társadalmi tudományok köréből 1885. VIII. köt. 2. szám.

²⁾ I. uyanott 1886. VIII. k. 8. szám.

A rabmunka kérdése már igen sok vitatkozás, értekezés, s minden oldalról jött felvilágosítás tárgya volt; irodalma elég bő, s rendelkezésünkre állanak, az ide tartozó egyes vitás kérdésekre nézve, különféle államok tapasztalásai s kitünő szakférfiak véleményei. A rabmunka egyikét képezte a római congressus előkészítő bizottsága által véleményezésre s megvitatásra kitűzött kérdéseknek is, s erre nézve többen kitünő reportokat mutattak be.¹⁾

Vannak ma már a büntetésekre vonatkozó eszme-világban oly általánosan elismert igazságok, melyek mellett harczra kelni oly haszontalan erőfeszítés lenne, mint nyílt ajtót betörni akarni. Ilyen elismert igazság az, hogy a fegyházak, börtönök és fogházak lakosait munka nélkül, heverő tétlenségben hagyni nem szabad.

A büntetés régi fogalma, mely szerint annak egyetlen czéljául tekintetett a gonosztevők ártalmatlanná tétele, minél szigorúbb lakoltatása, s ellenökben az általok megsértett társadalom részéről végrehajtott bosszuállás és ez által másoknak hasonló büntetektől való elrettentése, hála az újabb kor fennköltén gondolkodó s nemesen érző állambölcsei fáradhatatlan törekvéseinek, kik előtt azonban már évezredekkel előbb a görög bölcsek s ezek során Plató, s majd a keresztyén egyház gyujtották meg a vezérfáklyát, — ma már gyökeresen megváltozott, s ha a régibb korban s még ma is, a műveltségben hátra maradt államok sötét, szennyes, egészségtelen s büniskolául szolgáló börtöneinek bejárása felett ama vigasztalan jelígenek volt és van megfelelő helye, melyet Dante költői képzelete a pokol kapuján olvasott: »*Lasciate ogni speranza*« — ma már általános meggyőződésé lett az ige, mely a római legrégebb javító intézet, a XI-ik Kelemen pápa által 1703-ban

¹⁾ *Illing*, a poroszországi belügyi minisztérium tanácsosa, *Kühne*, a schweiczi szentgallenkántonbeli Saint-Jacques javító intézet igazgatója, *Desportes Nándor*, párisi ügyvéd s a főbörtöntanács tagja, és a mi hazánkfiak közül dr. *Tausser Emil*, előbb a lipótvári, majd a horvátországi lepoglavai fegyháznak a külföldi tudósok által is nagyra becsült igazgatója, legközelebb az elfoglalt tartományok, Bosznia és Hercegovina részére épített s berendezés alatt levő zenicei központi fegyintézet élére állítva.

alapított St. Michele kapujára van felírva. »*Parum est coërcere improbos poena nisi probos efficias disciplina*«. — Nem egyedül a büntett büntetése, hanem a bűnös nevelése és erkölcsi javítása az újkori büntető intézetek feladata, s a társadalom védelmének valódi, helyes szempontjából, a büntető törvényhozás alapját, nem mint egykor, a megtorlás rendszerében, hanem oly rendszerben kell keresni, melynek alap gondolata a büntettesek javítása, s mintegy újjáteremtése. A szerencsétlen ember, ki bünt követ el, legtöbbször tudatlanságának, annak idején meg nem fékezett rossz ösztöneinek, — a nyomorúlt, inséges körülményeknek, melyek közt növekedett, a mai napig meg nem fékezett alkoholizmusnak, s a szülőktől örökölt és nevelés által meg nem javított gonosz hajlamoknak áldozata. Olykor egyáltalán tudatával se bír erkölcsi elaljasodásának, bűnei undokságának, s ily esetekben a felelősség súlya félelmes alakban tűnik fel a felette ítélő lelkiismeretes büntető bíró előtt. A törvény feladatának tehát, minden jól szervezett államban, annak kell lenni, hogy az elsülyedt embert lehetőleg kiemelje ez állapotból; megmentse s visszaadja a társadalomnak, hogy ne váljon azzal szemközt engesztelhetetlen ellenséggé, s ne lázadjon fel újra, első kínálkozó alkalommal, a közrend ellen. A börtön inkább jótékony kórház legyen, melynek feladata az erkölcsi betegségek gyógyítása, mint durva fenyték háza, a társaság boszújának temploma. Az ékesszóló müncheni jogtanár báró Holzendorff Ferencz szerint: »a polgárosultság diadalának egyik legszebbike nyilatkozik ama tényben, hogy a természetes, primitív érzés, mely a társadalmat arra hajtja, hogy a gonosztevőt törvényes boszú által megsemmisítse, lassanként legyőzetett amaz észszerűebb fogalom által, hogy a társadalom inkább a bűnösnek az erkölcsi rendbe való visszahelyezése által védessék meg.« »Ez pedig nem lehetetlen«, úgy mond Schwarze szász főállamügyész, »mert kevés kivétellel a legnagyobb gonosztevőben is szunnyadoz oly érzés, melynél fogva őt jó sikerrel lehet önmagába-térésre buzdítani, csak ki kell találni alkalmas módját, hogy ez érzés fölébresztessék.« — Albert Choppin is ugyanezt hirdeti: »*La société chatie les délinquents ; elle doit les moraliser ; elle peut les utiliser : mais elle ne doit pas en avoir peur.*« Valóban, az új rendszer elfoga-

dására szenvedélyektől ment, higgadt bölcsesség, s magasb fokú, Istenbe s az emberi jobb természetbe vetett bizalom s az e téren való kísérletekre csakugyan bátorság és lelki erő szükséges.

A büntetéssel összekötött javításnak pedig legfőbb eszköze: a megfelelő foglalkodtatás, a folytonos czélszerű munka. Ma már az összes művelt világ megegyező véleménye, hogy a munka a büntetés lényeges kiegészítő része s egyszersmind balsama, hogy az elítélteket sem az állam czélja, sem az elítéltek saját érdeke tekintetéből hevertetni nem szabad, hanem a munkát meg kell engedni nekik, ha kívánják, s gyümölcsöző munkára kell őket szorítani, ha netalán vonakodnának, s ha azt megszokott restségből, vagy makacsságból mellőzni akarnák. — Munka nélkül ugyan is lehetetlen volna a rendet s fegyelmet a büntető- s egyszersmind javító intézetekben fentartani; munka nélkül veszélyezve lenne a fegyen- czekek testi és szellemi épsége s egészsége, melynek legnagyobb ellensége a mozdulatlan, a vért és idegeket megrontó, a rossz gondolatokat tápláló heverés. Az elítéltnak nem kevésbé nélkülözhetetlen szüksége a munka, mint az élelem, s e szempontból ahhoz joga is van. A gyáva henyelés, melyet a példabeszéd is »ördög párnájának« nevez, minden rossznak kútfeje s fő oka úgy a fogságban, mint a szabad életben. Ime egy nevezetes példa. Midőn 1848-ban márcz. 24-kén a franczia kormány az akkori idő utópiai vágyainak s törekvéseinek zivataros és erőszakos nyilatkozatai által megfélemlítve, a rabmunkát megszüntette s a bérlőkkel kötött szerződéseket rögtön visszavonta, e botor rendelet veszélyes következései azonnal ijesztő mérvben mutatkoztak; a fegyelmetlenség s elerkölcstelenedés oly erőt vett a börtönök lakosai közt, kiknek rossz szenvedélyeit a heverés csakhamar felszínre hozta, hogy egy egész hónap se telt el, midőn Favre Gyula belügyminiszter kénytelen volt a clairvauxi központi börtönben kitört véres lázadás után, új rendeletet bocsátani ki a munka visszaállítására, az előbbi szabályok szerint, s az 1849. január 9-ikén hozott törvény forma szerint eltörölte az 1848. márczius 24-iki szerencsétlen s elhamarkodott rendeletet.

Ellenben a szabályos, rendezett munka megszokása s megkedvelése első lépés a javulás, az újjászületés útján. A munka a

rabnak összes tehetségeit, különösen gondolkodó és szemlélődő tehetségét fejleszti s műveli; munkálkodva, a hasznos cselekvés terére lép, melyen majdan ha kiszabadul is, a megszokás s a tapasztalt áldásos eredmények méltánylása útján, ha nem is mindig, de remélhetőleg legtöbb esetben, következetesen meg is marad. A nagy Howard, az angol fenyítő rendszer halhatatlan első reformátora is azzal kezdte üdvös művét, hogy munkát hozott be a fogházakba, ismert jeligéjéhez képest, »tegyétek az embereket szorgalmatosokká, s becsületesek lesznek« (make men diligent and they will be honest). Ugyenezt hirdeti Lamennais, a nép lelkesült szószólója is »*Paroles d'un croyant*« című evangéliumi szellemű művében »Isten azt akarván, hogy az ember dolgozzon, kincset rejtett a munkába.« — Nincs már kétség a felett, hogy az állam csak úgy jár el helyesen a maga védelmére kikerülhetetlenül szükséges büntetések alkalmazásában, ha midőn bünteti a büntetést érdemlő múltat, egyszersmind gondoskodik a jövőről, eltévedt polgárainak lehető megmentéséről« »*dans l'une main la peine, dans l'autre du pain*«, mint a nyelvünkön visszaadhatatlan francia szójáték kifejezi.

A munka szükségét hangoztatja s a rabok foglalkodtatását parancsolja és szabályozza már az 1843-iki büntető törvényjavaslat¹⁾ s mostani büntető törvényünk is, mely szerint a fegyencz a megállapított s az igazgatóság által kijelölt munka teljesítésére szorítandó,²⁾ melyet a magán-elzárásban levő fegyencz zárkájában tartozik teljesíteni³⁾, a mire testi s lelki egészsége érdekében még nagyobb szüksége van, mint a társaságban élőnek. A fegyházra ítélt egyénekre nézve azonban az a különbség van felállítva, hogy míg a fegyenczek nem magok választanak magoknak tetszés szerinti munkanemet, hanem, fegyelmi büntetés terhe alatt, a reájok szabott munkát tartoznak teljesíteni: a börtönre ítélt rabok, kik büntetésök idejét kerületi börtönökben vagy a kormány által e célra kijelölt törvényszéki fogházakban töltik, valamint a fogházra ítélték, kik törvényszéki vagy járásbíróági fogházak

¹⁾ A börtön rendszerről szóló harmadik rész 54. s köv. §-ok.

²⁾ 29. §. — ³⁾ 30. §.

ban vannak elzárva, szintén viszonyaiknak megfelelő munkára vannak ugyan szorítva, de abban a kedvezésben részesülnek, hogy az illető büntető intézetre nézve felsőbb helyről megállapított munkanemek közül szabadon választhatnak.¹⁾ A fegyház s börtön területén kívül mindnyájan csak közmunkára alkalmazhatók, és pedig a fegyenczek akarva nem akarva, de más munkásoktól minden esetre elkülönítve,²⁾ a börtönre s fogházra ítélték pedig csak saját beleegyezésökkel, s úgy a fegyenczektől mint a szabad munkásoktól elkülönítve.³⁾ Fogházra ítélték azonban különös okokból a munka alól a bírói ítéletben felmenthetők.⁴⁾

Ugyan ez alapra vannak építve a m. kir. igazságügy-minisztériumnak 1874. február 18-áról 696. sz. alatt az első folyamodású bíróságok börtöneinek és fogházainak kezelése s az ezekben letartóztatottak irányában követendő bánásmód tárgyában kibocsátott, úgy szintén az 1880. aug. 9-ikén 2106. sz. alatt a büntető törvényben megállapított büntetések végrehajtása tárgyában kiadott kimerítő s a Pauler Tivadar akkori igazságügyminiszter humánus szellemét minden sorokban visszatükröző szabályrendeletei és utasításai.

A vizsgálati foglyok munkára nem kényszeríthetők ugyan, de oda kell hatni, hogy letartóztatási idejüket heveréssel ezek se töltsék; ha tehát egyik vagy másik kitanult mesterségét, vagy megszokott munkáját elzáratása ideje alatt folytatni óhajtaná, annak folytatása, a mennyiben a fogság természetével összefér s a házi rendet és csöndet nem zavarja, sem a biztosságot s a vizsgálat célját nem veszélyezteti, a fogolynak saját költségére megengedhető. Ha a vizsgálati fogoly nem saját magának, hanem a fogház vagy munkabérlő számára dolgozik: díjazása lehetőleg a szabad munka ára szerint számítandó fel, s a fogoly ekkép kiérdemelt pénze neki szabadon bocsátatásakor kiadandó.⁵⁾ A fogságra ítélteknek a szabályokkal megegyező foglalkodás megengedendő, sőt az, az ártalmas tétlenség mellőzése s a javítás céljából, lehetőleg előmozdítandó. Ha pedig a fogoly saját vagyonnal nem bírván, a szükségesekkel az állam által láttatik el: ez esetben a

¹⁾ 37. 40. §. — ²⁾ 29. §. — ³⁾ 37. 40. §§. — ⁴⁾ 41. §. — ⁵⁾ 118. §.

munkára az ezt illetőleg fennálló elvek szerint s jutalomdíjak mellett kötelezendő is, de a választott munkanem iránti hajlamának tekintetbe-vételével. Fogsága alatt készített magán munkáinak másokhoz való kiküldése s ez úton elárúsítása avagy másnemű értékesítése kellő elővigyázat mellett megengedhető. ¹⁾ Minden börtönre ítélt rab, különbség nélkül, munkára kényszerítettetik; de a munkához való beosztásnál figyelem fordítandó a rab egyéniségére, korábbi életmódjára, foglalkodására, különösen pedig egészségi állapotára. Ha oly mesteriséget tud, mely a büntető intézetbe felvétellett, lehetőleg abban, vagy valamely ahhoz hasonló, de mindenesetre oly munkában alkalmaztassék, melybe magát büntetésideje alatt begyakorolhatja, melyet értelmi felfogásának fokához, korához, neméhez, hajlamaihoz képest leginkább folytathat, s a melynek kiszabadulása után is gyakorlati hasznát veheti. ²⁾

A rendelet kitűzi azokat a munkanemeket is, melyek behozatala a börtönökbe leginkább mutatkozik czélszerűnek, u. m. az ács, kerékgyártó, kádár, esztergályos, asztalos, szóval faiparok, a kötélverés, kosárkötés, szalma, gyökér és gyékényfonás, sodronymunka, könyv- s diszműkötés, dobozkészítés; végre mázolás s kertészkedés a férfiak számára; tollfosztás, kötés, fonás, szövés, ruha- különösen fehérruhaszabás és varrás, cipővarrás, horgacsolás, hímzés, továbbá vasalás, mosás, s egyéb házi és kerti munkák a nők számára. Egészségnek ártalmas munkanemeknek, melyek p. o. mérges anyagok feldolgozásával, vagy porral s nehéz és erős szaggal járnak, mellőzése rendeltetik. ³⁾ A nagyobb testi mozgással járó foglalkodtatás, főleg férfiraboknál, előbbre teendő az ülő munkánál, s nyári évszakban a szabad ég alatt folytatható munka a szobai foglalkodásnál, s e részben kiválólag a serdülő korban levőkre kell tekintettel lenni. ⁴⁾ Ily (házi, udvari, kerti) munkánál a lehetőségig csak oly rabok alkalmaztatnak, kik magokat jól viselik, vagy kiknek egészségi állapota ezt javasolja. ⁵⁾ A rabok rendszerint csak a börtönhelyiségekben vagy ezekkel közvetlen összeköttetésben levő helyeken, zárt falak

¹⁾ 138. §. — ²⁾ 150 s követk. §§. — ³⁾ 152. §. — ⁴⁾ 153, 154. §.
⁵⁾ 155. §.

közi udvarokon, telkeken foglalkodtatandók¹⁾, s ha ez ott a börtönök szerkezete miatt eszközölhető nem volna s a raboknak e helyeken kívüli foglalkodtatása lenne szükséges, e célra csak oly munkanemek választassanak, melyeket népes utak érintése s a nélkül lehet teljesíteni, hogy a rabok a közönség szemeinek kitéve legyenek, melyeknél a folytonos felügyelés akadályozva nincs, a fegyelem fentartható, s idegen személyekkel érintkezés, csempészkedés, szökés lehetetlen legyen.²⁾ Bizonyos időtartam alatt elvégzendő munkamennyiség (ügynevezett penzum) nem szabatik ki, de mindegyik munkára kötelezett rab a munkaidő alatt folyton dolgozni tartozik.³⁾

Egészen hasonló elvekre vannak alapítva az 1880. évi aug. 9-én kiadott 2106. számú, az egész ügyet részletesen és kimerítőleg szabályozó igazságügyminiszteri körrendelet s az ehhez csatolt 2., 3., 4. számú mellékletekben foglalt, a fegyházi, börtön és fogházi büntetésekre vonatkozó kimerítő utasítások. Az említett utasításoknak a munkát illető részei következők: A fegyházi munkát szabályozó 20-ik §. általában s így a munka közben való bánásmódot is beleértve, meghagyja, hogy a fegyenczekkel való bánásmód komoly és szigorú, de emberies és igazságos legyen, s egyesek zaklatása és bántalmazása ép oly tilos, mint másoknak előtérbe állítása. A 22-ik §-ban körvonalozott napirend szerint a fegyenczek nyáron 5 óraker, télen hatodfél óraker kelnek, öltözködnek, tisztálkodnak, ágyaikat s poggyászaikat rendbehozzák és imádkoznak. Fél óra múlva a folyosókon sorakoznak, s egymásután lépdelve, a munkatermekbe indulnak, hol a felügyelőknak átadatván, kijelölt helyeiken megkezdik napi munkájukat, s dolgoznak 8 óráig. Egy óranegyedes munkaszünet után, mely alatt reggelijüket kapják, a munka újra megkezdődik s foly egész délig. — Az iskolába járók meghatározott időben az iskolába vezetnek; azok, kikre a sor jött, egy óráig sétálnak, s onnét ismét a munkához térnek vissza. Tizenkét óraker egy órai munkaszünet áll be, s az ebéd kiosztatik, mialatt a munkatermek kiszellőztetnek. A rövid ebéd-től fenmaradt szünet alatt olvashatnak, iskolai feladványaikat készíthetik, de lefeküdniök

¹⁾ 156. §. — ²⁾ 157. §. — ³⁾ 158. §.

s aludniok tiltva van. Egy órakor ismét megkezdődik a munka, s tart öt óráig; sétára és iskolába mennek azok, kik abban délelőtt nem részesültek. 5 órakor tartott egy negyedórai pihenés után, 5 $\frac{1}{4}$ -kor ismét megkezdik a munkát, s ez tart nyáron 8 $\frac{1}{2}$, télen 8 óráig; szombaton este a munka egy órával korábban szünik meg. — Vasárnapokon s más ünnepeken, tekintettel a vallásfelekezetek külön ünnepeire, munkaszünet van. Minden fegyencz köteles a kijelölt órákban folytonosan és szorgalmasan dolgozni. A munka nemét, mely a büntetés megkezdése után lehetőleg fárasztó legyen, az igazgató határozza meg, az intézeti orvos meghallgatásával. A magán-elzárásbau levő fegyenczek a munkát természetesen zárkáikban teljesítik, hasonló rend szerint s felügyelet alatt. A munkához való beosztásnál s a közmunkákra alkalmazásnál a már fentebb említett elvek tartandók szem előtt. Új munkanemeket csak miniszteri jóváhagyás mellett lehet meghonosítani.

A rabmunka czélszerű elintézése, a feltételek meghatározása, melyek alatt sok oldalu céljának megfeleljen, a kör kijelölése, melynek korlátain se túl mennie, se innen maradnia nem szabad, kétségkívül igen nehéz feladat, mert noha e munka a büntető intézetek falai közt teljesítettik, annak eredményei s hatásai a börtönök falain kívül is messze kiterjednek, s egyrészt az állam magas érdekeivel, más részről a szabad munkásokéival találkoznak, s jöhetnek esetleg összeütközésbe. A rabok tartása ugyanis az államnak óriási költségeket okoz, s ezeket lagalább egy részben a rabmunka által fedeztetni, s ez által az adózó polgárok terhén könnyíteni oly igazságos s méltányos eljárás, melynek helyességét magok az értelmesebb rabok is belátják; — ők tehát nem csak magokért, de a közönségért is dolgoznak, s azért őket egyrészt a munkára ösztönözni s buzdítani kell, más részről pedig kényszeríteni is lehet, még pedig oly munkára, mely az államnak lehető legnagyobb hasznot s jövedelmet hozzon, természetesen az erkölcsi célok feláldozása nélkül. De ez által az állam némileg versenyre száll a szabad iparral, s ezt könnyen megkárosíthatja, és elnyomhatja, mert nagyobb tartaléktőkével rendelkezhetik, s kevesebb haszonnal beérheti, a mennyiben a munka neki kevesebbe kerül. De ezt tennie ismét más tekintetből nem

szabad, mert ez által szintén csak saját kötelességét sértené a bécsületes iparos osztályok megrövidítése s olykor talán teljes tönkretévése által. Mind ez említett érdekek és szükségletek kellő öszhangban tartása oly nehéz s bonyolt feladat, melylyel megküzdni csak a leglelkiismeretesb megfontolás s magasb fokú bölcsesség lehet képes.

A fegyintézetekben, valamint a börtönökben s fogházakban teljesített munkák, melyekre a rabok ¹⁾ kötelezve vannak; különféle neműek és természetűek. Van meddő munka, mely semmi jövedelmet nem hoz, s csupán a rabok testét sanyargató, erejét kimerítő s így büntető eszközül szolgál; s van hasznot hozó munka; ez utóbbi ismét vagy olyan, mely a rabok ellátására, tisztán tartására, ruházatára s ételmezésére vonatkozik, s az állam költségeit kevesbíti; ilyet teljesítenek a főzők, kenyérsütők, mosók, vízfordók, takarítók stb. ily munkát végez a rab, midőn szabó minőségben saját ruháját varrja, foldozza, csizmadia vagy varga minőségben, midőn saját saruját, czipőjét készíti s kijavítja, midőn házi szolgálai minőségben a szobákat, melyekben a rabok laknak, sepri, azok padlóját felmossa, falait leporozza, saját ruháit sártól, portól megtisztítja stb. Ily munka, a mennyiben fizetett munkát helyettesít, az államra nézve értékes, de készpénz jövedelmet nem ad; s azok, kik az olcsó rabmunka versenyétől félnek, csupa ily munkával óhajtanák a rabokat elfoglaltatni, a mely a szabad ipar károsítását nem vonhatja maga után. — A munkák másik neme, mely iparcikkeket teremt s küld a piacra, már jövedelmet is hoz s keresetet nyújt, melynek egy része az állam költségei visszapótlására fordíttatik, másik kisebb része a munkás rabot illeti; s főleg ez a munkafaj az, mely a rabnevelés, s annak jövőjéről való gondoskodás körébe tartozik, s úgy anyagi, mint még inkább s főképen, erkölcsi értékű; de esetleg, ha nem ovatosan s a helybeli és vidéki szabad ipar

¹⁾ Szorosan véve, a törvényben felvett műnyelv szerint csak a börtönökben elhelyezett elítéltek neveztetnek *raboknak*, a fegyházakban levők pedig *fegyenczeknek*, s a fogházakban levők *foglyoknak*. Én azonban a régi jó magyar *rab* elnevezést, rövidség okáért, minden szabadságvesztést szenvedő elítéltre alkalmazom.

érdekeinek tekintetbe-vételével vezettetik, ennek káros versenyt okozhat.

Az elítélteknek lelkület s javíthatóság tekintetében többféle osztálya van. Az egyik, a rosszabbik, sohasem akart s nem is akar dolgozni, s kevés reményt nyújt, hogy rendes munkára lesz szoktatható; teste s lelke teljesen megromlott a hosszas heverés által, s csak úgy dolgozik kedvetlenül, s immel ámmal, ha arra kényszerítetik. Ezekre nézve a munka kötelessége büntetés, kényszer-rendszabály, melyet reájok szigorúan alkalmazni kell, hogy e részben is érezzék a büntetés súlyát, s visszatartassanak a rendetlenségtől. A másik osztály kevésbé romlott, még fogékony a javulásra, s már előbb sem irtózott a munkától; erre nézve a munka már nem csak a rossz hajlamok megtörésének eszköze, s nem büntetés, hanem valódi jótétemény. Ezek közt is vannak olyanok, kik a komoly és szabályos munkához nehezen szoknak; vagy a munkakedvet, melylyel egykor birtak, elvesztették, s eleinte szintén csak kénytelen-ségből dolgoznak, de csakhamar visszatérnek előbbi jobb szokásukhoz, a fegyházi élet egyformaságában s unalmi közt a munka valódi szükséggé lesz reájok nézve; a tevékenység velük született ösztöne felébred, s a fogoly a reá mért munkában enyhítő eszközt, jótékony gyógyszert talál az unalom iszonyú terhének könnyítésére, s egyszersmind lelkiismerete furdalásainak, kinosan izgatott kedélyének csillapítására. Lassanként nemcsak készséggel veti magát alá a munka kötelességének, hanem kedvet s ízlést is nyer ahhoz, főleg ha más alkalmas eszközök is felhasználtatnak buzgalmának ösztönzésére. Ily eszközök: ha a részökre kiszabott s jól megválasztott munka reményt nyújt nekik, hogy ha abban nagyobb foku ügyességet szereznek, kiszabadulásuk után annak keresményéből képesek lesznek fedezni életszükségeiket; — s ha a szorgalmasan végzett munka díjában, bizonyos mérsékelt arányban ők is már a fogság ideje alatt részesülnek s annak egy része megengedett apró élvezeteikre fordítható, más része pedig számukra a kiszabadulás idejére félretéteik, hogy a szabad életbe majdan visszalépve, első szükségéik addig is, míg keresethez juthatnak, fedezve legyenek.

És valóban a tapasztalás bizonyítja, hogy a rabok egy

része oly annyira kedvet kap a folytonos munkához, hogy még pihenésre engedett idejében is önként dolgozik. Nem egy példa van, mint a fegyenczmunkakiállítás, az országos kiállítás alkalmával, mutatta, s mint az illavai fegyházzól e helyen felolvasott tanulmányomban kitüntettem, hogy az elítéltek az ügyesség magasb fokára is emelkednek, sőt valódi művészi hajlamokat s képességeket fejtenek ki, melynek maradandó emléke p. o. az illavai protestáns kápolnában levő szószék s úrasztala, a szép berakott munkával s művészi ízlésű faragványokkal ékeskedő asztalok, szekrények, szobabútorok, melyek bármely teremnek díszére szolgálhatnak. Ily esetben a fegyházi munka megszűnik kényszermunka lenni, s a hasznos és jó kedvvel űzött foglalkodás az elítéltekre valódi nemesítő és emelő hatással van. — Ily öröndetes jelenségek mellett is, fájdalom, nem tagadhatni, hogy a szent törekvés, mely szerint a fegyház a hasznos munka iskolájává legyen, s a rabok folytonos, következetes, önkéntes tevékenységre szoktattassanak, nem mindenkor koronáztatik óhajtott nagyobb sikerrel. Fő okai ennek: a nálunk még folyton fennálló közös elzárás demoralizáló hatása, büntető intézeteink nagyobb részének a régi zárdák-ból, mint Illava, Márianostra, s régi várakból, mint Munkács, átalakított fegyháznaknak czélszerűtlen szervezete. Sok esetben a büntetési idő rövidege is oka ennek, mely nem elegendő a fegyenczek lelkületének megpuhítására s átolvasztására, — melyet azonban a törvény s a törvény szerint ítélő bíróság szab ki. De mind e mellett örömmel konstatálhatjuk, hogy az ellenkező esetek sem oly ritka kivételek többé, mint a kevésbbé fejlett tudomány s tapasztalás előbbi korában voltak, s hogy a jól vezetett munka, összekötve az azt kísérő egyéb erkölcsi tényezőkkel, a megfelelő vallásos és közhasznú oktatással, az intézeti igazgató, felügyelők, s egyéb személyzet, a lelkészek és orvosok jó akaratú hatásával, — valódi jótéteménynyé válik a javulásra képes, teljesen még meg nem romlott elítéltekre nézve, s egyszersmind legjobb biztosítékká, s védőszerré a kevésbbé jó rabtársak veszélyes befolyásával s csábításaival szemközt. Túlságos reményeket táplálni öncsalás volna; ha a társadalomnak nem sikerül a bűnösök nagy számát javítani:

kötelessége legalább meggátolni, hogy még jobban meg ne romoljanak a szabadságvesztés ideje alatt.

A munkának ez erkölcsi oldalán kívül van annak, mint már említettem, egy másik, szintén fontos pénzügyi oldala is. A fegyintézetek fentartása, annyi ezer rab ruházása, táplálása, gyógyítása, oktatása százezrekbe kerül az államnak; igen kívánatos tehát, hogy az adózó nép terhére tetemesen emelő ily roppant kiadásoknak legalább egy része a rabok által teljesített munka jövedelméből visszakerüljön. A vizsgálatnak fontos és érdekes tárgyát képezi tehát az a kérdés is, hogy az állam erszényére nézve a rabmunkának minő kezelése a legelőnyösebb?

II.

A rabmunka rendszerére vonatkozó kérdések közt kétségkívül legfontosabb: vajjon az intézeti kezelés (regie) útján vezetett munka rendszere előnyösebb-e, vagy a munka bérbeadásának rendszere?

Másik nem kisebb fontosságú s az előbbivel egy oldalról összefüggő kérdés: a külső *szabad munkával* szemközt keletkező s erre nézve esetleg ártalmassá válható *verseny* kérdése.

Harmadik, hasonlóképen igen nevezetes és érdekes kérdés, hogy a rab részeltessék-e, s ha igen, mily arányban részeltessék munkája jövedelmében, s különösen: mily mértékben s mily célokra birjon szabad rendelkezéssel e keresményére, vagyis »peculiumára« nézve?

Mint semmi emberi intézkedésről, úgy a rabmunka szervezésének bármelyik rendszeréről sem mondhatjuk, hogy csalhatatlan, általánosan alkalmazható, s mindenütt egyaránt érvényesülő beccsel bir, minden ország viszonyaihoz egyformán illik, s minden feltételnek megfelel. És így a létező rendszereknek csak viszonylagos előnyeiről s hátrányairól lehet szó, melyeket ez alkalommal a lehető világossággal előadni igyekezem.

Sorba veszem már a feltett kérdéseket.

A mi az első kérdést, a regie és bérrendszer sokat vitatott kérdését illeti, a rabmunka céljának s természetének

fentebbi meghatározása után, most már könnyebben eldönthetjük, hogy az említett két rendszer közül, melyik az ajánlandóbb?

A bérbeadás rendszerében, mely több éven át nálunk is alkalmaztatott, s Franciaországban, Poroszországban, Dániában s a t. még most is túlnyomólag van elfogadva, a bérbevevő vállalkozó szervezi s igazgatja a rabok munkáját. Az állam minél nagyobb nyereségre vágyó bérbevevőkre, a magasb közérdekek iránt semmi kegyelettel nem viseltető magánvállalkozókra bizván a rabmunka szervezését s a fegyenczekkel való rendelkezést, kiadja saját kezéből a leghatályosb eszközt, melynélfogva üdvös befolyást gyakorolhat ezek lelkületére s az állam céljait semmibe se vevő, czélul csupán saját anyagi hasznukat tekintő idegeneknek veti oda mintegy zsákmányul a legmagasabb feladatot, kiknek egyedüli törekvésök a lehetőség legvégső határáig kiszarolni a nekik rabszolgául átadott elítéltek munkaerejét, s kikre nézve a munka erkölcsi, nemesebb célja teljesen közömbös, kiknek érdekében egyáltalában nem fekszik e szerencsétlenek nevelése s javítása, de annál inkább azok teljes kimerítése, mely célra, tett tapasztalatok s felemlített példák szerint, durva testi fenyték is gyakran használtatott. A bérlő úgy vélte, hogy a botozás időnyeréssel jár, a magánzárka, s más szelidebb fegyelmi eszközök pedig idővesztéssel. — E veszély még tetemesen növekedett az által, hogy a bérlő szolgálatában levő, sokszor lelkiismeretlen, megvesztegethető, s részrehajló munkavezetők, mint a folytonos tapasztalás bizonyítá, oly befolyást szereztek a fegyházakban, melylyel korlátlanul s ellenőrizetlenül éltek vissza az elítéltek rossz hajlamainak kielégítésére s tilos viszonyok legyezésére. Létezik ugyan az állam részéről felállított ellenőr a fegyházigazgató személyében, de ennek feladata, a bérrendszer mellett, alig lehet egyéb, mint hogy a rabokat meggátolja kihágások elkövetésében, fentartsa a szigorú fegyelmet, s felügyeljen és szükség esetében a legerősb kényszerítő eszközökhöz is nyúljon, hogy a bérlő által saját érdeke szerint szervezett munka folyama, melyhez ennek szerződési joga van, meg ne zavartassék. Ily rendszerben lehetetlen, hogy az intézeti igazgató és segédszemélyzete, kiket a kormány odaállít

kellő erkölcsi befolyást gyakorolhassanak a rabokra; a fegyház egyszerűen magánérdekeknek szolgáló munkateremmé lesz, melyben az állam tisztviselői csak arra valók, hogy a nyereszkedő bérlőt támogassák, s megvédjék a kiszabott munkák pontos végrehajtásában, nem tekintve a fegyenczek, ez esetben egyszerű gépek és számok, egyéni jellemére, ügyességére, hajlamaira, s az általok elkövetett büntettek különféle természetére, a mi nélkül lehetetlen a munkának javító s újjászülő hatását elérni. A rabmunka legszebb, legnemesebb célja meg van semmisítve, s minden erkölcsi hatás tönkre téve!

Ellenben az állami kezelés rendszerében, mely most már nálunk, csupán az apáczákra bizott márianosztrai női fegyházat kivéve, általában elfogadtatott, a fegyházi igazgatóság, a kormány felelős tisztviselője, a kormány által előirt s engedélyezett munkakörben, minden egyes fegyenczet oly munkával láthat el, mely legjobban megfelel egyéni hajlamainak s bűnössége fokának és természetének; s a rabok, az egyéniségökhöz illő, jó kedvvel üzött iparágban oly ügyességet sajátíthatnak el, hogy az állam pénztárának is jelentékeny jövedelmet szerezhetnek, s hogy kiszabadulásuk után magoknak becsületes kenyérkeresetet biztosíthatnak. Az igazgatóság e rendszer mellett nincs feszélyezve czélszerű, szabad mozgásában, a bérlők kapzsisága, s ezek munkavezetőinek butasága vagy részreahlása, s demoralizáló hatása által; s így teljes erkölcsi befolyást gyakorolhat a reá bizott s általa egyénileg ismert rabokra; a mi mellőzhetetlen feltétele annak, hogy a fegyházi munka nemes célját biztosan elérni lehessen.

A magasabb szempontot, a büntető, s egyszersmind javító intézetek célját tekintve tehát, lehetetlen a rabmunka bérbeadásának, főleg oly fajta bérbeadásának rendszerét, melyet Franciaországban »*entreprise générale*« név alatt ismernek, határozottan nem kárhoztatni. A rabmunkának ketős célja van, mint Haussonville szabatosan fejézi ki: kell, hogy a büntetésnek erkölcsi s javító jelleget adjon, s hogy a rabra nézve megkönnyebbítse a becsületes életbe leendő visszalépést, előkészítvén őt arra, hogy kiszabadulása után kenyerét becsületes úton megkereshesse. A büntetés javító eleme s eszköze: a munka. A büntetés belső céljával ellenkezik tehát,

hogy a javításnak ez eszköze nyereszkesedés tárgyává tétessék s a legtöbbet ígérő idegen vállalkozó kezébe adassék. Az állam egyik legszentebb kötelességét sérti az által, ha javító intézeteiben a munkavezetést pusztá pénzügyi rendszabálylyá aljasítja; épen úgy bízhatná a rabok erkölcsi vallásos oktatását is a legjutányosb vállalkozóra. A büntető hatalom gyakorlása egyedül az államot illeti, melynek feladata a büntetés végrehajtását egyenlő, igazságos, méltányos, tárgyilagos módon vezetni, s e közben az egyéni tehetségekre s hajlamokra tekintettel lenni; csak az államnak van módjában biztosítani, hogy a célnak megfelelő eljárás híven megtartassék. Minden ily biztosíték meghiusítatik, a javító rendszer egész alapja felforgattatik a munka bérbeadása által. Nyereségre számítás minden bérbevévés alapja; a vállalkozó rendszerint nem emberbarát, s állambölc, hanem egyszerű nyereszkesedő, kereskedő. Ha nagy ritkán találkozánk is egy-egy nemesebb hajlamu iparos, az sem fog saját kárára vállalkozni, hanem távol tartja magát ily vállalatoktól. Ez a bérbeadási rendszerrel együtt járó, attól elválaszthatatlan nagy baj, melyet egészen eltávolítani bármily ovatossággal sem lehet, mert a dolog lényegében s természetében fekszik.

Szükségesnek tartom e lényeges kérdésben a vezérszem-pontokat részletesebben is kimutatni a római congressuson benyújtott kimerítő vélemények, különösen Tauffer Emil nagy gonddal kidolgozott, becses előterjesztése nyomán.

Az állam hatalmát s tekintélyét a fegyházakban az igazgató képviseli, de a munka bérbeadása mellett az igazgató kénytelen e hatáskörét megosztani a bérlővel, sőt annak alárendelni a magáét; a szolgálat egyik legfontosabb része ki van véve kezéből, s csak az ellenőrzés alsóbb rendű s elég keblemetlen szerepe marad fenn számára. Meg van fosztva nemes feladata teljesítésének, a rabok erkölcsi javításának, nevelésének leghatályosb eszközétől, vagy legalább tetemesen korlátozva s feszélyezve van annak alkalmazásában, mert a felbátorítás, a buzdítás, a jutalmazás joga nem az övé, hanem a vállalkozóé, ki azt oly érdekek s tekintetektől vezetve gyakorolja, melyeknek semmi közük az állam erkölcsi feladataival, a büntetés nemesebb céljával; ő nem tekint a rabok jel-

lemének képezésére, szilárdítására, szenvedélyeik csillapítására, egyéni képességeikre, sajátásaikra, nemesb becsvágyuk, takarékosági s egyéb jó hajlamaik kifejtésére stb. hanem csupán testi munkaerejük kizsákmányolására a lehetőség legvégső határáig. E rendszerben az igazgatónak nélkülözhetetlenül szükséges fegyelmi hatósága elveszti erejét, s annak gyakorlása gyűlöltté teszi őt a rabok előtt, kinek pedig, ha jó hatással akar lenni a rabok javítására, ezek teljes bizalmával kell birnia. Minden érintkezése a rabokkal csak kellemetlen és gyűlöletes; nem a gondos és jótékony, bár szigorú atyáé, hanem folyton csak a büntető, sujtó biróé; a rabot, a ki talán nem végezte el kiszabott munkáját a kellő időre s a bérlő megalégedésére, a ki bármi esekély részben is szabályellenesen cselekszik, a bérlő adja fel, panaszolja be, — mit a rab nem is tud — de az igazgató bünteti, a mit a rab sajnosan érez; dühe s gyűlölete tehát az igazgató s az ez által képviselt állam ellen fordul, s jobb indulattal a bérlő iránt viseltetik, ehhez ragaszkodik, ennek engedelmeskedik, — a mi a penitentiárius rendszer feladatainak valószínűsítésére nézve a lehető legnagyobb veszély. De a dolog természeténél fogva elég nagy és súlyos következtetésű baj oka fekszik magában e dualizmusban, hogy ugyanazon intézet élén két hatalom áll, melyek csak ritkán maradhatnak barátságos jó egyetértésben. A kötelességnek megfelelő, szigorú ellenőrzést gyakorló igazgató csakhamar szálka lesz a saját érdekeit hajhászó vállalkozó szemében; ha pedig a bérlővel jó barátságban élve elmellőzi kötelességét s enged az ellenkező áramlatu érdekeknek, annál rosszabb, ez esetben az államnak s kormánynak lesz oka ellenében méltó panaszra. Ily ellenkező érdekek csak nagy ritkán hozhatók kellő összhangba; többnyire ríkító disharmonia mutatkozik, mely a rabokra lehető legmostohább erkölcsi hatással van. Ha az igazgató s a bérlő ellenséges viszonyban élnek s egymás ellen működnek; ez csakhamar átterjed alárendelt közegeikre, s magokra a rabokra is. Pártok keletkeznek, ellenséges táborok alakulnak, vége az egységnek, a békének, s romlás és erkölcsi vész üt tanyát ott, hol szigorú rendnek, engedelmességnek kellene uralkodni. Ellenkező esetben, ha az igazgató engedelkeny természetű, s békeszeretetből mindent

elkövet, hogy fentartsa a jó egyetértést: ez esetben ismét más oldalról árt az ügynek, s kiteszi magát mindennemű gyanúsításnak eljárása okaira nézve. Szóval: alig lehet e tekintetben helyes középúton járni, s a kellő kiegyenlítést s összhangot létesíteni és fentartani. A bérbeadási rendszer rossz következményei közé tartozik az is, a mit a dijoni Cour d' appel különösen kiemelt véleményében, hogy e rendszer elkedvetlenítő s lehangoló gyanakodásokat ébreszt a rabok érzelmeiben; tudva hogy a bérlő célja csupán a nyereség, hajlandók elhinni, hogy e nyereség csak az ő rovásukra, az ő szenvedéseik árán szerezhető meg, hogy sorsuk kedvezőbb lenne, ha áldozatul nem vettetnének a bérlő nyereségvágyának. Ily érzés, akár van annak valódi alapja, akár nincs, igen sajnos következményekre vezet erkölcsi javulási tekintetben, s e komoly bajt nem lehet kikerülni sem a bérszerződések szabatos és szigorú szerkezete, sem az alkalmazott hivatalos közegek személyes befolyása által, mert az a rendszer természetében fekszik.

Nem szenved ezek szerint kétséget, hogy az üzlete érdekében gondolkodó s cselekvő bérlővel lehetetlen gyakori ellentétbe nem jőni az egészen más érdekeknek szolgáló igazgatónak. A bérlő ellene fog szegülni a munka szabályozás minden oly változtatásának, mely p. o. a munkaidő megrövidítését, egyes rabok egyéniségének tekintetbe-vételét s kimélését czélozza, ha bár ily változtatást a legmagasb erkölcsi érdekek tennének is szükségessé. A bérlő szerződése több évre szól, s ezek lefolyta alatt oly változtatások szüksége merülhet fel annak feltételeiben s tárgyaiban, melyeknek behozatalára évekig várni nem lehet; a bérlő pedig el nem áll szerződése feltételeitől, ha azok neki nyereséget ígérnek. A szerződési évek tartama alatt tehát lehetetlen lesz módosításokat tenni a szabályzatban, reformokat hozni be, bármily üdvösök legyenek is ezek, ha ellenkeznek a kikötött szerződési feltételekkel.

Bármily gondosan készüljenek is e szerződések, bármily szigorúan ki legyen is kötve, hogy p. o. a kormány engedélye s beleegyezése nélkül semmiféle iparnemet se lehet behozni a fegyházakba, hogy a rabmunka felhasználását nem lehet átengedni stb. a tapasztalás, a legkitünőbb fegyházigazgatók tanúsága szerint, azt bizonyítja, hogy e feltételeket igen könny-

nyen lehet kijátszani és az állam magasb céljait meghiusítani, és hogy az állam befolyása a módra, mely szerint a bérlő a fegyházi ipart gyakorolja, s az ottani munkaerőt érvényesítse, kevéssel több a semminél.

Az állam magasb érdeke követeli oly munkákra alkalmazni a rabokat, melyekhez ezek hajlammal s képességgel bírnak, s melyekben való kiképzetésöknek majdan, ha kiszabadultak, hasznát vehetik. A bérlőnek pedig érdeke ellen van sok időt s fáradságot fordítani a kézimunka tökéletesbítésére s a rabok magasb kiképzésére, ő nem gondol arra, hogy a rab jövőjét biztosítani igyekezzék, s a volt esavargóból hasznos és tisztességes kézművest képezzen. Sőt oly munkára szorítja, melynek megtanulására legkevesebb idő kell; érdekében az áll, hogy siettesse azt a perczet, melyben a rab munkáját saját hasznára fordíthatja, s testi erejét kizsákmányolhatja. Ritka eset, hogy a bérbé-vett rabok oly iparágakat műveljenek, melyeket egykor szabad lábon gyakoroltak, vagy a melyeket majdan kiszabadulásuk után hasznosan gyakorolhatnak. Azért a rabok a bérlő által rájuk rótt munkában nem is látnak jótétéményt, nem tekintik azt jövőendő jobblétök eszközének, hanem csak a szigorú büntetés egyik alkatrészének, rabszolgaságnak, melyet kijátszani igyekeznek, ha szerét tehetik, s lerázni magokról, mihelyt a kiszabadulás órája üt.

Nagy nehézségek származnak a rabok erkölcsi nevelésére nézve azon viszonyból is, melyben ezek a bérlő embereivel, tiszteivel, a munkavezetőkkel állanak. Számos fegyház-igazgató emelte ki jelentésében a bérlők említett közegeinek tilos és hátrányos összeköttetéseit a rabokkal, melyek teljesen összeférhetetlenek az intézeti szükséges fegyellemmel. A bérlő által saját érdeke szerint alkalmazott munkavezető személyzet fölött nincs az intézeti igazgatóságnak kellő fegyelmi hatalma, pedig erre igen is nagy szükség lenne, s ez apró zsarnokokat csak akkor érheti megérdemelt büntetés, ha vakmerőségökben annyira mennek, hogy az állam büntető törvényeit sértik; ezen eseteken kívül a bérlő által pártolva, szabadon üzhetik visszaéléseiket. Az állam kormánya által kinevezett munkavezetők is követnek el helytelenségeket, de, minthogy szigorú fegyelem alá vannak vetve, korántsem oly kiterjedésben, mint a bérlők

megbizottjai. A vállalkozó, ki ez embereket alkalmazza, csupán ügyes és részére legjobban használható egyéneket keres, holott ezekben, kik helyzetöknél fogva a rabokra oly jelentékeny befolyással lehetnek, sok más tulajdon is megkiváncsítatik, még a becsületességen s jellemszilárdságon fölül is; nem volnának alkalmazandók e hivatalra, ha a penitentiarius rendszert veszélyeztetni nem akarjuk, durva, szenvedélyes, bőszen haragú, könnyelmű s gondatlan egyének. Az igazgatóság ily hibákért elkergeti az általa kinevezett közegeket, de a bérlő nehezen lesz saját híveinek elbocsátására birható efféle, előtte csekélységeknek látszó, dolgok miatt, ha ezek egyébiránt ügyesek s céljaira jól használható eszközök. Ily viszonyok alatt tehát maga az intézet s a büntetés célja szenved. Az is meg szokott történni, hogy a bérlők, takarékoskodási hajlamtól, fősvénységtől vezetettve, rosszul fizetett, egészen silány és buta egyéneket fogadnak fel, s ügyeseknek ismert rabokat alkalmaznak kiségitőkül, s minthogy gyakran épen a leggonoszabb visszaesők a legügyesebbek, ezekre bízzák a kevésbé megromlott rabokat, a minek átkos következéseit könnyű megérteni.

De a bérbeadás rendszerében gyakran az államnak épen azok a pénzügyi érdekei is veszélyeztetve lehetnek, melyeknek megóvása állítatik fel e rendszer elfogadásának fő s majdnem egyedüli okául. Nem ritkán fordul ugyanis elő a bérbeadási rendszerben a körülmények által okozott részletes vagy épen teljes és egész munkaszünet. A kereskedelmi válságok, a kereslet fennakadása bizonyos gyártnányokra nézve, a nyers anyagok árának felszökkenése, a bekövetkezett pénzhány megrendítik s megdermesztik a vállalkozót, a ki el nem bocsáthatja rabmunkásait, s nem változtathatja meg a folyamatban volt ipar nemét. Szerződése értelmében talán bírságot fog fizetni, vagy ha fizetni nem tud, az állam kénytelen azt neki elengedni, de ez az anyagi veszteség csak csekélység az erkölcsi hátrányhoz hasonlítva, mely abból származik, hogy a rabok egy ideig veszélyes munkátlanságra vannak kárhóztatva. Nem egyszer történik az is, hogy a bérlő nem tartja meg szerződését, s egyszerre megszünteti a munkát. Mit lehet ellene tenni? — Ellenkező esetben, ha valamely iparczikkre nézve igen erős kereslet mutatkozik, másnemű veszély áll elő. Hogy

minél jobban felhasználja a kedvező alkalmat, kettős erővel dolgoztat; ajándékokkal, ígéretekkel buzdítja erőfeszítésre a munkásokat; hogyan lehessen ezen segíteni? a kormány maga is sok esetben kénytelen lesz a bérlőt támogatni célja elérésében, hogy annak előbbi veszteségeit pótolja, hogy azt magának megtartsa, fizetésre képessé tegye, s a bukástól megóvja.

Átmegegyek már a kérdésnek másik szintén fontos, bár az erkölcsi mozzanatokkal szemközt mégis kevésbé fontos oldalának, az állam pénzügyi érdekének vizsgálatára, melyet a két rendszer uralma alatt tett tapasztalások s gyűjtött statisztikai adatok alapján lehet csak kellő világba helyezni. — S ha e tapasztalásokat s adatokat a kérdés megvitatásánál gondosan felhasználjuk, úgy fogjuk találni, hogy többféle intézeti igazgatóságoknak csálhatatlan számokra alapított hiteles jelentései igazolják, a sok helyütt máig is uralkodó s nehezen legyőzhető véleményekkel szemközt, hogy a regie-rendszer pénzügyi tekintetben is előnyösebb az államra nézve. Így például a bruchsaali igazgatónak a német »Handelstag«-on e kérdésben előterjesztett adatai szerint, a bérbeadás útján kezelt berlini Moabit-fegyházban egy-egy rab napi keresete a különféle iparágakban csak felényi, sőt harmadrésnyi volt, mint a regie-rendszerű bruchsaali fegyházban; míg a Moabitban a rabok középszámítással csak 70 fillért (pfenniget), ugyanazok Bruchsaalban 105 fillért; a lakatosok Moabitban 82, Bruchsaalban 219 fillért; a cipészek amott 70, itt 97; a takácsok ott 60, itt 141; a kádárok ott 60, itt 172; a könyvkötők s papírműkészítők ott 60, itt 151 fillért kerestek, s így tovább. A regie-rendszer jövedelmezési eredményei tehát sokkal kedvezőbbek, mint a bérrendszeréi.

Hasonló tapasztalások mutatkoznak itt benn, hazánkban is. Csálhatatlan számokból tűnik ki, hogy a regie-kezelés jövedelme több, e rendszer tehát anyagi tekintetben is előnyösebb, mint a bérrendszer, és így a bérrendszer elfogúlt barátainak ezen egyetlen érve is alaposan megczáfolható. Szükségesnek látom e tekintetben részletesebben nyilatkozni.

A magyarországi büntető intézetekben, mint említettem, ma már általánosan a regie-rendszer van behozva, kivéven a márianosztrai női fegyházat, hol a munkát apáczák

vezetik, s tartják bérben. A forradalom utáni években, francia mintára, de igen rosszul szervezett bérrendszer, (*entreprise générale*) dívott nálunk, s ez így maradt az alkotmány visszaállításának idejéig. A magyar alkotmányos minisztérium, midőn a hatalmat kezébe vette, nem akarván a szerzett jogokat sérteni, egy időre érvényben tartotta a fennálló szerződéseket, s csak ezeknek lejártá után, s akkor sem egyszerre, hanem tett tapasztalatok s érett meggyőződés alapján tért át a regie-rendszerre. Volt tehát módunk és alkalmunk a két rendszer előnyeit és hátrányait tapasztalati alapon összehasonlítani, s nem általános elméletek s más államokban uralkodó doctrinák, hanem saját hazai viszonyaink- s körülményeinkhez képest hozni felettök döntő ítéletet.

Az alkotmányos igazságügyi kormánynál s illetőleg az államügyészségnél a fegyházi, börtöni s fogházi munkaszervezés folytonos figyelem s megfontolás tárgya volt, és ma is az. Az alkotmány visszaállítása után, az első igazságügyminiszternek, Horváth Boldizsárnak, főgondjai közé tartozott az ország büntető intézeteinek alapos reformja, melyek köztudomás szerint az 1848 előtti időkben igen nyomorúlt, de a forradalom utáni absolutisztikus korszak alatt is, bár ez ügyre tagadhatatlanul gond és figyelem fordított, még folyvást ki nem elégítő és sok tekintetben kárhuztatást érdemlő állapotban voltak. 1867. év folyamán az igazságügyminisztérium két derék hivatalnok, a korán elhunyt *Csillagh László* tanácsos, s az akkor még igen ifjú *Tauffer Emil*, ki azóta a börtönügyi irodalomban európai tekintélyé emelkedett, s ki, mint már említém, a római congressus alkalmára is épen e fenforgó kérdésekről igen érdekes és kimerítő előterjesztést írt: ki küldettek a hazai büntető intézetek megvizsgálására, s e tárgyban javaslattételre. Ez említett urak 1868. márcz. 16-án adtak be részletes jelentést, melyben a rabmunka kérdése is alaposan tárgyalatik, s tapasztalati adatokkal bizonyítatik be, hogy az akkor még fennállott bérbeadási rendszer egyik legfőbb oka a rabok erkölcsi romlásának, vagy legalább akadály a javulásuknak, »mert e rendszer alatt, mint *Tauffer* magát erélyesen kifejzi, eladott rabszolgáknak tekintik magokat; mert e rendszer csak a vállalkozók anyagi érdekeit mozdítja elő, és ha a

kormány meg kísérelné is a szerződésekben feltételül kötni ki, hogy csak a bérbeadott rabokra nézve alkalmas és valóban hasznos munkák vétessenek fel a munkarendbe, ily feltétel csak irott malaszt maradna a vállalkozóknak ez által okozott vesztesége vagy kisebb nyeresége, s e miatti visszalépése folytán, vagy akképen hajtatnék végre, hogy az a raboknak csak erkölcsi hátrányára szolgálna.« Ez és egyéb okoknál fogva, melyeket bőven kifejtettek, azt javasolták, hogy a folyamatban levő szerződési idők letelte után a bérrendszer teljesen szüntessék-meg és váltassék-fel a regie rendszerével. E javaslat az igazságügyi kormány által elfogadtatván, már 1869-ben a regie-rendszer hozatott be kíséreltül a váczki kerületi börtönben.

A regie-rendszer behozatalát megelőző években (1864 — 1868) az állam a rabok egy napi ellátásáért személyenként 30 krajczárt fizetett a vállalkozó bérlőknek, míg ezek ismét az államnak 5 krajczárt adtak egy-egy rab napi munkájáért. A jövedelem, melyet az állam ily ár mellett húzott a váczki rabok munkája után, 1866. évben 7078 frt. 67 kr-ra, 1867. évben pedig épen csak 6521 frt. 78 kr-ra ment, holott az ugyanottani rabok a regie-rendszer életbe léptetése után 1870-ben 12,422 forintot, 1871-ben 8000 forintot, 1872-ben 15,000 frtot, s 1873-ban 12,015 forintot kerestek az állam hasznára; 1874-től fogva pedig e jövedelmek roppant arányban növekedtek, ¹⁾ mint a következő táblázat mutatja:

Év	Munka- napok száma	A munka évi jövedelme				A munka napi jövedelme	
		az állam javára		a rabok javára		az állam javára	a rabok javára
		forint	kr	forint	kr		
1874	123,098	40,055	17	6,494	24	32'53	5'27
1875	116,948	34,442	47	7,781	80	29'45	6'65
1876	122,971	37,043	30	8,993	80	30'12	7'31
1877	123,420	40,001	35	7,931	57	32'41	6'42
1878	127,115	32,803	27	7,688	86	25'80	6'04
1879	127,998	33,228	14	8,453	17	25'95	6'60
1880	137,883	37,988	42	7,895	02	27'55	5'72
1881	125,752	33,313	64	8,859	03	26'49	7'04
1882	130,771	37,621	30	8,898	74	28'76	6'80

¹⁾ Varga János intézeti igazgató adatai szerint, melyeket ez Tauffer Emillel közölt, ennek a római congressus megbízásából e kérdésben készí-

Hasonló kedvező pénzügyi eredménye mutatkozik a regie-rendszer fokonkénti behozatalának a többi nagy büntető intézeteknél is hazánkban.

A szamosújvári büntető intézetben (fegyházban¹⁾) az 1874-ik évet azaz: a regie behozatalát megelőző években következő volt a jövedelem:

A bérlő fizetett az államnak a bérbe yett rabmunkáért:

1870-ben	3849	frt	45	krt.
1871-ben	3249	»	—	»
1872-ben	2547	»	12	»
1873-ban	3104	»	32	»
1874-ben	4188	»	96	»

A regie rendszere alatt pedig a rabmunka jövedelme az állam javára felemelkedett:

1878-ban	18,385	frt	75	kr.
1879-ben	23,102	»	91	»
1880-ban	20,850	»	25	»
1881-ben	7,573	»	9	»
1882-ben	23,340	»	88	»

Az illavai fegyházban,²⁾ hasonló tapasztalást még nagyobb mértékben lehet kitüntetni, ha a bérrendszer uralma alatti idő utolsó 5 évét (1870—74-ig) a regie-rendszer behozatala utáni idő első 5 évével (1875—79.) összehasonlítjuk. A bérrendszer alatti mondott idő alatt 306,263 frt. 40 kr, s naponként egy-egy rabért 3, 4, 7 kr. fizettetett az állam által a bérlőnek; a regie első öt éve alatt pedig a rabok tartására csak 267,685 frt. 89 kr, s naponként egy-egy rabra 28, 61 krnyi középösszeg fordítottatott és így a felvett 5 év alatt 38,579 frt 51 krnyi s tekintetbe véve a 898,828-ról 935,437-re szaporodott jelenléti napok számát, épen 51,074 frt. 26 krnyi meggazdálkodás mutatkozik, miből egy-egy évre 10,214 frt. 85 kr. esik. A munka ily előnyösnek mutatkozó házi kezelése előtt még egyszer megkísérlették a rabmunkát, és pedig ajánlatok útján

tett *Reportja* részére. (Lásd: Bulletin de la Commission pénitentiaire internationale Nro. 23. Decembre 1884 Rome et Neuchatel.)

¹⁾ Czóbel Pál ottani igazgató adatai szerint.

²⁾ Kovács Ernő ottani, most vácziz igazgató adatai szerint.

bérbe-adni, de csak egy ajánlkozó lépett fel (az előbbi bérelő) s ez csak 4 krajczárt kínált egy napi munkáért. Ilyen valóban boszantónak mondható ajánlat azután megtette döntő hatását s Illaván is véglegesen behozatott a regie rendszere. Ha a vállalkozó hazafinak e 4 kros ajánlata elfogadtatott volna, tekintetbe véve, hogy a mondott időszak alatt az illavai rabmunka terményének értéke, 508,211 munkanapot véve, 54681 frt. 73 kr-ra ment, a miből naponként 10, 75 kr. keresmény esik egy-egy rabra, — a rabmunkából nyert jövedelem, a fentebb alapul vett 508,211 munkanapot véve, 20,328 frt 44 krt tett volna ki, s így 34,353 frt 29 krral kevesebbet, mint a regie-rendszer alatt. Összeadva már a kiadásbeli költségkimélést . . . 51,074 frtot, s a munkából eredő jövedelemszaporulatot . . . 34,353 frtot, az egész haszon kitesz 85,427 frtot, melyből öt évre felosztva, egy-egy évre 17,085 frtnyi igen jelenjékeny nyereség esik.

A lipótvári börtönben néhány évig Tauffer Emil volt az igazgató, s az ő idejében 1875-ben cseréltetett fel az öt évig s néhány hóig alkalmazott bérrendszer a regie-rendszerrel. Ez idő alatt alkalma volt alapos ismeretet szerezni a rabmunka természetéről, legjobb alkalmazásáról s a regie előnyeiről a bérrendszer felett, — mely ismereteit még nagy mértékben gazdagította a lepoglavai fegyháznál, melyet több évig nagy ügyszeretettel kormányzott. A lipótvári börtönre vonatkozó adatok tőle és utódától Szabó József igazgatótól valók.

A bérrendszer uralma alatt, 1870-től 1874-ig, a következő adatok fekszenek előttünk :

Év	A munkanapok száma	A bérelő fizetett az államnak		Az állam egy napi közép jövedelme		A bérelő fizetett a rabok javára		A rabok egy napi közép keresete
		frt	kr	frt	kr	frt	kr	
1870	188,233	9,341	69	4	96	3,124	46	1'66
1871	159,706	8,783	83	5	50	4,277	21	2'67
1872	83,619	7,776	28	9	30	3,257	40	3'89
1873	86,907	8,082	36	9	30	5,681	00	6'53
1874	129,567	11,697	40	9	2	5,452	37	4'21

Az 1875. óta életbe-léptetett regie-rendszer alatt pedig a következő táblázat mutatja a jövedelem tetemes emelkedését:

Év	A munkanapok száma	Az iparüzés jövedelme az állam javára		A rabok jövedelme s peculiuma		Az állam jövedelmének egy napi kö-zép összege	Arabok napi jövedelmének közép összege
		frt	kr	frt	kr		
1875	172,584	20,936	20	6,535	81	12'13	3'78
1876	139,761	15,710	49	6,599	78	11'24	4'72
1877	178,123	17,754	49	7,673	72	9'96	4'30
1878	181,378	18,594	51	8,041	28	10'25	4'43
1879	151,531	16,854	38	8,522	74	11'12	5'62
1880	142,343	13,716	94	7,352	26	9'63	5'51
1881	123,588	15,286	63	7,722	24	12'37	6'25
1882	138,726	27,714	59	7,046	68	19'98	5'08

A munkácsi fegyházban 1872-ig a rabmunka szintén bérbe volt adva, s a haszonbérlet egy napi munkáért 5 krt fizetett az államnak. A jövedelmezés a behozott regie-rendszer alatt itt is nagy mérvben emelkedett ¹⁾ és p. o. 1881-ben 96208 munkanap után 10212 frt 94 kr. folyt be, holott a bérrendszer alatt a vállalkozó az említett összegek helyett csak 4200—4800 frtnyi összeget fizetett volna.

A leghitelesebb hivatalos adatok szerint, melyeket az igazságügyminisztériumból az ügybuzgó László Zsigmond osztályfőnök úr szivessége folytán volt szerencsém megkapni, a két rendszer alatti fegyenczipar eredményei következő számokban mutatkoznak:

A fegyenczipar tiszta jövedelme időszakonként következő volt:

A fegyintézet megjelölése	A bérleti rendszer utolsó 5 éve alatt évenkénti és átlag	A házi kezelés első 5 éve alatt évenkénti és átlag	Az 1880—1884. években házi kezelés mellett évenkénti és átlag	Az 1885-ik évben házi kezelés mellett	Az 1886-ik évben házi kezelés mellett	
	forint	forint	forint	forint	forint	kr
Illava	7,890	6,039	9,783	12,000	12,136	—
Lipótvár	9,360	8,905	14,741	20,000	20,000	—
Munkács	5,816	5,934	9,376	11,500	11,967	—
Nagy-Enyed	—	—	—	5,500	5,139	69
Szamos-Ujvár	3,530	2,533	14,116	14,923	24,241	77 ¹ / ₂
Vác	7,953	22,422	36,065	40,000	40,513	54
Összesen	34,549	48,833	84,081	103,923	113,998	73 ¹ / ₂

¹⁾ Hatzinger Sándor igazgató adatai szerint.

E számokból látjuk, hogy a fentebbi hat intézetben a rabmunka tiszta jövedelme már a házi kezelés első öt éve alatt, bár ez első években a dolog sok nehézséggel járt s biztató eredmény főleg csak Váczott mutatkozott, a bérleti rendszer alatt ugyanannyi időn át bevett jövedelmet több mint 10 ezer forinttal haladta felül, a következő öt év alatt már több mint kétánnnyira, 1885-ben s 1886-ban pedig, folyvást növekedő arányban, több mint háromszor annyira emelkedett.

Követte Magyarország példáját Horvátország is, hol a lepoglavai fegyház igazgatója, Tauffer Emil alatt, szintén diadalmaskodott, s úgy a rabok erkölcsi javára, mint az ország pénzügyi érdekére nézve kedvező eredményeket mutatott a regie-rendszer. *Tauffer* úr tehát nem csak elméleti tanulmányok, s külföldi legkitünőbb tisztársainak szavazata, hanem saját több évi tapasztalata alapján, hozta a római congressusra azt a határozott véleményét a felvetett kérdésben, hogy a regie rendszere, vagyis a raboknak az állam általi foglalkodtatása minden tekintetben elsőbbséget érdemel a bérbeadás rendszere felett.

Horvátországban a 7—800 rabbal tömött lepoglavai fegyházban 1855-től 1878-ig vállalkozóknak volt átadva minden rabmunka. A kormány egy-egy rabért fizetett naponként 35, 24, 27 krt; a rabok kézi munkáját pedig egészen ingyen adta át a vállalkozóknak csupán az alatt a feltétel alatt, hogy a rabokat munkával lássák el. Az utolsó vállalkozó még ily kedvező feltétel mellett is tele volt panaszszal, hogy biztos vesztesség vár rá, miután a raboknak alig egy nyolczad része ért egy keveset valami mesterséghez, s még ezek is gyakorlatlan ujonczok, kiket használni nem lehet. És valóban a következő évekre már a rabok kézimunkája ingyen használhatóságának feltétele mellett se találkozott vállalkozó. Ezért 1878-ban kénytelen volt a kormány elfogadni a regie-rendszert, melyre csak nehezen szánta el magát. A kedvező eredmény azonnal mutatkozott. Míg előbb a rabok munkájából, mint épen említve volt, egy krajczár jövedelmet se húzott az állam: már 1878-ban, házilig tett nagyobb mérvű építkezések évében 16,891 frt 50 krnyi javadalma volt, s az ügyesen vezetett regie-rendszer alatti tapasztalás bebizonyította, hogy a

fegyenczeket, bár azok nagy része tudatlan és a kézművekben egészen ujoncz, veszteség nélkül sőt némi haszonnal lehet foglalkoztatni.

Kitűnik ez adatokból, hogy a regie-rendszer nem csak erkölcsi, hanem jövedelmezési tekintetben is sokkal jobb és hasznosabb az előbb nálunk is dívott, és több államban ma is dívó bérbeadási rendszerénél, s valóban a m. kir. igazságügy-minisztériumnak 1873-iki budgetjében már e tapasztalás, a vácsi kísérlet jó sikere, erősen ki van emelve s kijelentve a miniszter az a szándéka, hogy a regie-rendszert a többi büntető intézetekbe is beviszi. ¹⁾ Ennek alapján a büntető intézetekre előirányzott összegekben már tetemes megtakarítás mutatkozik. Constatálja ezt a székesfehérvári 1879-iki iparkiállítás alkalmával megjelent hivatalos röpirat is. ²⁾

Mindez előnyök annyira szembeszökők, hogy csodálkozni lehet a felett, hogy a bérbeadás rendszerének még ma is vannak buzgó pártolói, sőt, hogy az, mint már említettük, a polgárosult államok tetemes részében, noha most már többkevesebb czélszerű módosítással, máig is fennáll. Főoka ennek az a balvélemény, hogy a bérbeadás rendszere anyagiilag előnyösebb, jövedelmezőbb az államra nézve, a mi pedig nem így van, mint ezt számokkal kimutattuk. Megengedjük azonban, hogy a bérrendszer kényelmesebb, s hogy a regie-rendszer, mely mellett annyi érv szól, a gyakorlatban sok nehézségekkel jár; s azért szemügyre kell vennünk a nehézségeket is, melyek a házi kezelés rendszerében felmerülnek, s elriasztó hatással vannak az egyoldalú felfogás embereire, főleg a pénzügyminiszterekre.

Nem szenved kétséget, mint ezt már az illavai fegyházról felolvasott tanulmányomban is kiemeltem, hogy a fegyházi igazgatóra nézve a munkavezetés, az iparüzés, igen nehéz, kellemetlen és nagy felelősséggel járó feladat. Minden ipar-

¹⁾ Előterjesztése a m. kir. igazságügyminisztériumnak az 1873. évi költségvetés tárgyában, Buda 1872.

²⁾ Értesítvény a m. kir. országos fegyintézetek iparüzleti viszonyairól. Vác, 1879. Részletesen, szakértőleg értekezik e tárgyról Varga János, korán elhalt vácsi jeles börtönigazgató a »Rabmunka« című, Váczott, 1880-ban megjelent munkájában.

vállalat, hogy jó sikerrel folytattassék, szakértelmet, élénk kereskedői szellemet s tapintatot feltételez, s a piacznak alapos ismeretét követeli, úgy a munkaanyagok beszerzése, mint a kész árucikkek elárúsítása tekintetében. S igen természetes, hogy a fegyházak igazgatói, legyenek azok akár szigorúbb katonák, akár szelidebb lelkületű egyházi férfiak, akár különben tapasztalt és ügyes kormányhivatalnokok s bürokraták, ily iparosí s kereskedői szellemmel és tapintattal, minden egyéb jó tulajdonaik mellett, csak korlátolt mérvben bírhatnak. A szigorú rendtartó katona, ki a fegyelmet kifogástalanul kezeli, s a rabok rossz hajlamait féken tartani képes, kitől a fegyenczek félnek s kit egyszersmind tisztelnek, — a szelid-lelkű pap, ki a durva s bűnszenyvezte kedélyekre, a legjótékonyabb hatással lehet, s kit a fegyenczek mint jó atyát szeretnek; a gyakorlott ügyes bürokrata, ki a jegyzőkönyveket, a hivatalos iratokat s jelentéseket a legnagyobb pontossággal s korrektséggel vezeti, lehet igen ügyetlen bevásárló s eladó, igen rossz ismerője a piacznak, a beszerzési forrásoknak, s a vevő, fogyasztó közönségnek; gyakran rossz számítást tehet, és tévútra juthat az ismeretlen téren. A hosszab gyakorlat s tapasztalás kétségkívül őket is kiképezi egy bizonyos fokig, s lassanként megszerzik a szükséges ismereteket, de addig saját kárukon tanulnak. Kisebb intézetekben, hol az üzelem alá vett iparágak száma korlátolt, s a kezelés egyszerűbb, csakhamar tájékozhatják magokat, de a nagy intézetekben, hol sokféle iparág nagy terjedelemben van művelés alatt, s nagyobb tőkék heruházása szükséges, alig lesznek képesek a gyártás minden részletébe mélyebben hatolni, s még kevésbbé a legjobb s legolcsóbb forrásokat feltalálni, melyekből a gyártási anyagot olcsón beszerezzék, felismerni a divat s a fogyasztók változó, ingatag kívánalmait, s a gyártmányok legkedvezőbb eladási módját, szóval: arra az iparüzési s kereskedési vonalra emelkedni, melyen oly egyes gyártó áll saját külön szakában, a ki évek óta arra készült s annak terén szerzett dús tapasztalásokat, s az ilyenekkel szemközt sikeresen venni fel a verseny keztyűjét.

Másik nagy nehézség a kormányközegek által vezetett iparüzletben a szabad, független és önálló cselekvés hiánya, s

e tekintetben az egyes, feszélyezetlen és szabadon mozgó bérlő iparosnak, a ki az iparos forgalom közepett él, s a kinálkozó kedvező körülményeket s esetlegeket minden perczen felhasználhatja, végtelen előnye van a megkötött kezű felelős, s más egyéb teendőkkal is túlterhelt fegyházi igazgató felett. Amaz csak önmagával számolván, a körülmények s ízlése és tapintata szerint vesz és ad el, terjeszti vagy korlátolja saját jól ismert iparát, s belátásához képest, melyet az üzleti világ általános helyzete határoz el, egyensúlyba s összhangba hozza az árakat a piac követelményeivel, melyekről napról-napra biztos tudomással bír; hitelre is ad, ha a körülmények időnként ezt tanácsolják, sőt egyes esetekben ideiglenes veszteségre is elszánja magát, hogy nagyobb veszteséget kikerüljön, vagy jövőre jelentékeny hasznot biztosítson magának. E szabad mozgás, melytől főképen függ az iparüzlet jó sikere, hiányzik a hivatalos kezelés rendszerében; az igazgatóság, mely az állam számlájára vezeti az iparüzletet, szükségképen felsőbb ellenőrzés alá van vetve, s felelősség terhét viseli, mely korlátozza cselekvését, fékezi a változó körülményekhez alkalmazkodó szabad mozgását, a mi nélkül kedvező eredmények alig várhatók.

Másik nagy nehézség s fontos érv a házi kezelés rendszere ellen, melyet ennek ellenzői kürtölni szeretnek, hogy, különösen nagyobb államokban, hol sok ezrekre megy a rabok száma, a regie-rendszer mellett nagy beruházásra s forgó tőkére van szükség, melynek előlegezésére az államok nem igen érezhetnek kedvet, főleg oly tudat s tapasztalat mellett, hogy fegyházi igazgatóik, bármily derék férfiak különben, a nehéz verseny elviselésére nem képesek. Egyik intézet igazgatója egy nem szép reggelen arra ébred fel, hogy ezreket vesztett oly vevőnél, kit jóhiszeműleg a legszilárdabb cégnek tartott; másik pedig elcsüggedve nézi az ezrekre menő értékű gyártmányt raktáraiban, melyet eladni nem képes.

A hivatalos iparüzés e rendszerének, a bérbeadás pártfogói szerint, még az a hátránya is van, hogy gátolja az igazgatót egyéb fontos kötetmei teljesítésében, s így ártalmára van a legfőbb feladatnak, mely a büntetés czélszerű végrehajtásában áll. Tudjuk, hogy a fegyházi igazgatónak egyéb lényeges

teendői is vannak, melyekre a roppant felelősséggel s munkateherrel járó gyártás és elárúsítás mellett kellő figyelmet alig fordíthat. Kisebb fogházakban, mint már fentebb említém, talán annyira-mennyire eleget tehet a kétféle nagy feladatnak a nélkül, hogy a büntetés végrehajtásának legfontosb s leglényegesb szerepét elhanyagolja, de nagy büntető intézetekben, hol az elítéltek száma nagy, s az iparüzleti ágak sokfélék, majdnem lehetetlen, hogy mindkét kötelességének pontosan megfeleljen. *Brüün* a dán börtönök főfelügyelője, különösen ez okból veti el a regie-rendszert, mely nem is juthatott uralomra Dániában. Ott »ügymond« hol a munkát regie útján kezelik, a fegyház gyárrá alakul át, melyet az igazgató nem képes jól kormányozni. Szükséges tehát annak élére ily ügyekben jártas embert állítani, a melyet nagy fizetés mellett is nehéz találni, s még ha ilyen találatnék is: az intézet kormányában oly dualizmus állana elő, melynek kettős tevékenysége össze nem fér.

Azonban e nehézséget is jóformán el lehet oszlatni czélszerű berendezés által. *Brüün*nek igaza lehet Dániában, de ez csak azt bizonyítja, hogy ott a szervezés hibás és czélszerűtlen. Igaz, hogy a dualizmust az igazgatásban minél inkább ki kell kerülni; de ez lehetséges is, s e tekintetben teljesen kielégítő az a rendszer, mely nálunk több év óta be van hozva s a czélnak eléggé megfelel. E rendszer a következő: a fegyintézeti szolgálat összes ágai felett való felügyelet központosítva van az igazgató kezeiben. Az ellenőr és a szükséges számú több hivatalnok van ebben segélyére. Az ellenőr s egyik segédhivatalnok a pénztárt kezelik, s a számadásokat vezetik. Maga az igazgató nem kezeli az intézet pénztárát, de jogosítva van azt ellenőrizni, sőt a pénztár egyik kulcsa is nála áll. A másik hivatalnok az élelmezést vezeti, a harmadik a regie egyéb ágait, u. m. a fűtést, ruházatot, tisztasági szolgálatot, a ruharaktárra való felügyeletet, s ott a hol ilyen létezik, a mezei vagy kerti gazdaságot is viszi. A negyedik végre az iparüzletre ügyel s az erre vonatkozó számadásokat készíti, miben szükséges számú irnokok s munkavezetők állanak rendelkezésre. Az igazgató maga nem foglalkozik az iparüzlet apró részleteivel, s csak a nagyobb fontosságú intézkedéseket végezi személyesen, p. o. a

nyers anyagok, a szerszámok beszerzése sohasem történhetik tudta s rendelete nélkül: ő intézi az áruk eladását, ő szabja meg azok árát, ő figyelmeztet a piac körülményeire, meghallgatva e tekintetben az iparüzletet vezető hivatalnok s az ellenőr javaslatait. A szükséges fizetéseket az ellenőr liquidálja, az igazgató utalja ki. Az iparüzleti számadások vizsgálata, a nyers anyagok s a kész cikkek revíziója az ellenőr feladata, kinek jelenlétében veszi azokat át az illető hivatalnok. Az illető hivatalnokok egyetemlegesen felelősek a számadások, s a vizsgálat eredményeinek helyességeért. E hivatalnokok megfelelő ovadékokat tesznek le. Az igazgatónak joga van betekinteni az összes könyvekbe és számadásokba. A hivatalnokok szorgalmas és sikeres tevékenysége, mely kielégítő anyagi és erkölcsi eredményekben mutatkozik, az évi mérlegkészítés alkalmával, az igazgató javaslatára, buzdító jutalmakkal díjaztatik, melyekben maga az igazgató sohasem részesül. Mindenek előtt az intézet számára szükséges s a törvényszékek és ügyészi hivatalok által megrendelt cikkek, a hadsereg részére ruhá- neműek s egyéb szükségletek, s azután másod rendben egyéb sokféle iparcikkek is készíttetnek, de mindenkor csak oly mértékben, hogy a rabmunka sohase emelkedjék a nagyban gyártás színvonalára. Az eladásra szánt cikkek készítése mindenkor csak az igazgató különös meghagyása folytán történik. Az árucikkek, melyeket nem maga az igazgatóság használ fel, leginkább magánfelek egyenes megrendelésére készülnek, egyébiránt pedig az igazgatóság által választott ügynököknek adatnak át, kik mérsékelt díj mellett saját kockázatukra veszik át azokat. E hitelezés soha sem megy nagy összegekig, s a hitelre vevők csak minél kisebb számmal vannak. E felhozott elvek ekkorig a tapasztalás szerint igen helyeseknek mutatkoztak s kedvező eredményekre vezettek, és a dualizmus emlegetett veszélyei ily rendszer mellett nagy részben elkerültenek. Igen természetes, hogy az igazgatónak e berendezés mellett is igen sok dolga van, s a rendszer jó sikere főképen a megbízott hivatalnokok minőségétől, értelmi fokozatától s jellemétől függ, hogy ezeket jól meg kell válogatni, s hogy e terhes feladatnak nem képesek megfelelni holmi rokkant katonággastyánok, s méltatlan pártfogás útján a javító

intézetek élére állított nem alkalmas egyének. Ily tudatlan s a javító intézetek magas céljainak felfogására képtelen, az ott szükséges pszichologiai és nemzetgazdasági ismeretek teljes híjával levő elemekkel nem lehet kedvező eredményekre számítani. Az államnak, mely e rendszert behozza, első sorban arról kell gondoskodni, hogy javító intézeteibe értelmes, kellő műveltséggel bíró s jellemes hivatalnokokat szerezzon, s e hivatalokat úgy szervezze és díjazza, hogy jóra való emberek is kívánatosnak találják azok elnyerését. Nálunk a kormány valóban gondoskodott is az 1883-ki törvényben, hogy senki se lehessen fegyházi vagy börtöni igazgató, ki jogi tanulmányokat nem végzett, s azokból államvizsgát nem tett, s ellenőr vagy hivatalnok se lehessen ez intézetekben, ki legalább érettségi vizsgát nem tett. De ezeket azután tisztességesen is kell díjazni, mert »olyan a munka, a milyen a jutalom«. Ha a javító-intézetek élén oly egyének állanak, kik épen csak azért vágytak e helyre, hogy valahogy megélhessenek s kényöködők szerint basáskodhassanak: gyarló kezeikben minden óhajtott siker megghiúsul; oly férfiak kellenek oda, kiket valódi hajlam vonz e fontos feladathoz, s kik lelkesülni is tudnak nemes, eszményi célokért. Ily magasb értelmiséggel felruházott emberek azután csakhamar elsajátítják az üzleti ügyeséget, a gazdasági szellemet, a kereskedelmi fogásokat is; a nélkül, hogy szemeik elől tévesztenék az erkölcsi magasb feladatokat, s egyenlő erélyt fognak kifejteni mindkét irányban.

A régie-rendszer ellen a kormányok részéről felhozott legnagyobb nehézség, hogy a fegyházakban megnyitandó iparüzletre igen nagy összegek beruházása kívántatik, mielőtt jövedelmet lehetne azokból bevenni. Igaz, hogy nagy fokon üzött ipar nem hozható forgalomba jelentékeny tőke nélkül, nem csoda tehát, hogy a pénzügyminiszterek nem szeretnek oly rendszert, mely a kormányokat esetleg pénzügyi zavarba hozhatja. A nálunk tett tapasztalás azonban e részben is teljesen megnyugtató, s azt mutatja, hogy a céljt szerényebb eszközökkel is el lehet érni, sőt nagyobb tőkék beruházása a rabiparba elvileg sem engedhető ott, hol a rabok kézimunkájának hasznosításáról s nem az állam nyereszkesedéséről van szó. Tauffer Emil, e kérdéstről szólva, elbeszéli saját tapasza-

latait, melyeket a regie-rendszer első kísérletképen való behozatala alkalmával a váczi fegyháznál, mint megbízott kormánytiszttviselőnek, s azután is több ízben, gyűjteni módjában állott. Minden ily alkalommal abból a nézetből indultak ki, hogy nem szükséges nagy tőkét ruházni a rabiparba, hanem kicsinyen kezdve, magának az intézetnek kell fokozatosan előteremteni a szükséges tőkét, s ily eljárás mellett a regie útján kezelt magyarországi rabipar elég jól indult, és panaszra nem adott okot. A váczi fegyház p. o., a hol közép számmal 600 elítélt volt elzárva, a regie behozatala alkalmával összesen csak 10,000 forintot, a lipótvári, hol 800—900 közt volt az elítéltek száma, 6000 forintot; az 5—600 rabbal bíró szamosújvári 5000 forintot; a lepoglavai, hol 700—750 elítélt tartózkodik, 5500 forintot kapott beruházási s forgalmi tőkétül, még pedig oly föltétellel, hogy ez előlegezett összeg is három év alatt visszafizetessék. A kísérlet teljesen kielégítő eredményre vezetett, s az előlegezett összeg a rabipar jövedelméből pontosan visszatérített az államnak, az iparüzlet hátránya nélkül; sőt a váczi fegyintézet csakhamar oly kedvező helyzetbe jutott, hogy azoknak az intézeteknek, melyekbe a regie-rendszer későbbben hozatott be, a szükséges első beruházási tőkét kölcsön adhatta, a mit a kikötött idő alatt pontosan vissza is kapott. Nem volna tanácsos oly munkát vinni be az intézetekbe, melyhez oly nagy bevásárlások, oly költséges gépek szükségeltetnek az állam költségére, melyek nem állnak arányban az elítéltek kézimunka-erejével, mert ily esetben nem annyira a rabok foglalkoztatása, mint az állam által beruházott tőkével való nyereszkesedés volna a kitűzött cél.

Mindez említett nehézségek miatt némely államokban oly rendszert hoztak be, mely mintegy középen áll a házi kezelés s a bérbeadás közt. E szerint a vállalkozó bérlő adja a gyártási nyers anyagot, ennek iparczikkéké való feldolgozása pedig az ő megrendelése szerint ugyan, de minden befolyása nélkül, egyedül a fegyházi igazgatóság szolgálatában levő s ennek rendelkezése alatt álló munkavezetők felügyelete alatt történik. Ily intézkedés folytán, mint e félrendszabály barátai hirdetik, megszűnik az anyagok s felszerelések beszerzésének

az állampéztárt súlyosan terhelő szüksége, s kikerültetik a koczkázat és veszély, mely az állampénztárt a regie-rendszer mellett fenyegetheti. A fegyházi igazgatóság ugyanis csak a munka rosszúl végzéséből eredő veszteséget szenved, melyet az elitáltak ügyetlensége vagy gonosz akarata okoz. Azonban e rendszer is a regie-vel járó bajok csak egy részét, t. i. az anyagi koczkázatot szünteti meg vagy mérsékli, s az a lényeges baj e mellett is fenmarad, hogy a fegyházi igazgató idejének, figyelmének s erejének nagy része, főleg a nagy intézetekben, itt is ép úgy igénybe vétetik a munkákra való felügyelés által, mint a tiszta regie-rendszerben; itt is túl van terhelve, nem teljesítheti oly jól minden kötelességét, mely fontos hiyásával jár, s a mi a legrosszabb, nem gyakorolhatja erkölcsi befolyását a rabok jellemére s jövőjére oly mértékben, mint a regie-rendszer mellett.

A bérrendszer legbuzgóbb apostolai se vonhatják kétségbe, hogy e kényelmesebb rendszer a fegyházakba erkölcsi romlást visz be, s akadályozza a rabok felett gyakorlandó szükséges fegyelmet. Úgy vélik azonban a bérbeadás rendszerének barátai, hogy e bajon nagy részben segíteni lehet a bérszerződések czélszerű szerkezete által. Nem kell azokban megengedni, hogy a vállalkozók tetszésök szerint szervezzék a fegyházi munkát, s teljes joggal birjanak az elitáltaknak akképeni foglalkoztatására, a mint az anyagi érdekeiknek kedvez. — A bérrendszerrel járó hátrányokat szerintök el lehet távolítani, ha kellőleg szabályoztatik a bérlő s az állam által kinevezett felügyelő közeg jogköre s a bérszerződés oly gondosan s óvatosan készül, mint p. o. most Poroszországban vagy Dániában. Ez államokban a rabok munkája bérbe van ugyan adva egyes vállalkozóknak, de ezeknek csak oly iparágak üzésére van szerződéses szabadságuk, melyeket a kormány tűz ki s enged meg. A bérbevevő vállalkozó kötelezi magát határozott számú rabok foglalkoztatására, de ezek beosztása egyes iparágakhoz, s az e tekintetben czélszerűeknek talált változtatások a fegyházi igazgatóság által rendeltetnek el. A rabok által végzendő napi munka mennyiségét is minden egyes rabra nézve az igazgatóság szabja ki, úgy szintén a rabok részesülésének hányadát is munkája nyereségében,

ha e munka jónak ismertetik el. Ezen kívül bármely külön díjazás vagy ajándék a bérbevevők részéről tiltva van. A munkák a bérbevevő által kinevezett s fizetett munkavezetők útmutatása szerint folynak, de ezek ismét az igazgatósági személyzet ellenőrzése alá vannak vetve. A raboknak fizetett napszám mennyiségére nézve, hogy az annak elégtelensége miatti panaszoknak eleje vétessék, p. o. Poroszországban a rabok kézimunkája nem szerződési egyezkedés, hanem nyilvános hirdetés s verseny útján adatik bérbe, s nem is egyremásra általánosságban, hanem az egyes iparágakra nézve külön-külön, hogy ekkép a foglalkozás különfélesége tekintetbe vétethessék, s az igazgatóságnak módja legyen a rabokat lehetőleg egyéni hajlamaiknak s tehetségeiknek megfelelő munkára alkalmazni, s ennél előéletöket, egyéniségöket s a reájok mért büntetés természetét is szem előtt tartani. Csak a kormány által nevezett munkavezetők s örök érintkeznek a rabokkal. — Állítólag, a felmutatott adatok szerint, Poroszországban s Dániában azt bizonyította a tapasztalás, hogy az említett rendszabályok meglehetősen kielégítők a bérlők s ügynökeik veszélyes befolyásának meggátlására, mely a fegyházi fegyelemre nézve a mondott viszonyokból keletkezhetik. Kétségtelen, hogy ily megszorítások, melyeknek a bérlők szerződésileg alá vannak vetve, jelentékenyen csökkentik a kézimunka értékét s jövedelmét a fegyházakban; de ily pénzügyi szempont, mint már ismételve kiemeltem, nem lehet túlnyomó, midőn az a feladat, hogy a büntetések céljával s észszerű végrehajtásával összeférhetetlen helytelenségek kiirtassanak. A fegyházi munka által szerzett nyereség mindenkor csak alárendelt kérdés marad a büntetési rendszerben, s fődolog, hogy a munka a büntetés legnemesb céljának megfelelőleg szerveztessék.

Mindezekből, a miket itt egyik s másik rendszer előnyére s hátrányára főlemlítettem, kitűnik, hogy a rabmunka szervezésének részletei a különféle helyzetek s körülményekhez képest különfélék lehetnek s kell, hogy legyenek; de vannak oly általános elvek és szabályok, melyeket szem elől téveszteni soha se szabad, mert azokat maga a büntetés s a rabmunka észszerű célja parancsolja. A rabmunka a büntetésnek egyik

alkatrésze, de egyszersmind leghatályosb eszköz arra, hogy egyéb tényezőkkel is gyámolítva, a büntetés magasb célját elérni segítse, hogy általa a bűnösök javuljanak, újjá szülessenek. — Az államnak feladata s kötelessége, hogy, midőn büntet, a büntetést akkép hajtsa végre, hogy annak összes céljait elérje. E kötelességről pénzügyi, takarékosági s bármi egyéb tekinteteből le nem mondhat; már pedig, ha idegen vállalkozókra hagyná, hogy tetszésök szerint rendelkezzenek a rabok munkájáról, ezzel azokra bízna a büntetés végrehajtását, s oly egyéneket tenne a munka, s így a büntetés végrehajtásának uraivá, kiknek nincs egyéb érdekek, mint hogy a rabok munkaerejét saját nyereségükre használják fel. Ily hatalmat adni idegenek kezébe, összeférhetetlen a büntetés céljával.

Észszerű választás tehát, ha az előadottakat figyelemre méltatjuk, csak a regie rendszere, s a szerződésileg czélszerűen korlátolt bérbeadás rendszere közt lehet, mely utóbbiban, mint a felhozott példákban láttuk, a kormány fentartja magának a rabok fegyelmét s a munka szabályozását illetőleg a kellő hatalmat s befolyást, bár a rabok munkaerejét, oly (szerintünk alaptalan) véleményben, hogy ez által az állampénztár nagyobb mérvű terheltetését s az aggodalomgerjesztő kockázatot előzi meg, valamely bizalmat érdemlő vállalkozónak bérbe adja. Mi, kik a félrendsabályokat nem szeretjük, bár nem tagadjuk, hogy a regie-rendszernek is lehetnek hátrányai, s hogy annak jó sikere főleg a megbízott közegek minőségétől függ, határozottan a regie-rendszer mellett szavazunk, mert ez, magasb szempontokból tekintve, kétségtelen előnyökkel bir a bármily ügyesen s gondosan formulázott bérbeadás rendszere felett.

Különösen pedig hazai viszonyaink közt a regie rendszere, melyet kormányunk is általában s elvileg elfogadott, és a legjobb sikerrel életbeléptetett, feltétlenül jobb és czélszerűbb, mint a bérbeadás szomorú emlékezetű rendszere, melynek többek közt élénk képét adja az az illavai fegyházi tapasztalásokra alapított kis röpirat, mely 1867-ben jelent meg, s e részben igen érdekes leleplezéseket tartalmaz. ¹⁾

¹⁾ Egyéni nézet a börtönügy körüli sürgősebb teendőkre nézve. Írta J. M. Pest, 1867. Eggenbergernél.

E vélemény, ha a tudomány s a gyakorlat terén mutatkozó jelenségeket országról-országra menve, szemügyre vesszük, mindinkább terjed, s erősödik oly államokban is, melyek legutóbbi időkig a bérbeadás rendszeréhez ragaszkodtak. — Lássuk röviden a kérdés mai állását a művelt világ különféle államaiban.

A vélemények legerősb különbsége mutatkozik e kérdésre nézve Németországban. Az éjszaki részekben, Poroszországban, Szászországban, Braunschweigban, Hamburgban a bérrendszer, a déli részekben pedig, úgymint Badenben, Bajorországban stb. a regie-rendszer uralkodik.

Poroszországban, hol a munkaszervezés kérdése már az 1849—50-iki országgyűlésen alapos tanulmányozás tárgyává tétetett, s e célra külön bizottság küldetett ki, a bérbeadás rendszere győzött, de nem annak előbbi, a büntetés céljára nézve veszélyes, korlátlan alakjában, hanem már a szükséges óvatossággal körülbástyázva. A panaszok azonban nem szüntek meg és az ostrom a bérbeadás rendszere ellen minden alkalommal megújult. De a kormány makacsan a bérbeadás rendszere mellett maradt, s nem akarta elismerni ennek tartathatatlanságát. Ily pusztá tagadás nem szerezhethet valamely ügynek barátokat, s a regie rendszere hihetőleg itt is rövid idő múlva diadalmaskodni fog a megszokás és érdekek hatalmán.

A másik vélemény élén a déli Németországot maga után vonó Baden, s a kitünő bruchsaali fegyház, mint a regie-rendszer világhírű képviselője áll, melynek kitünő igazgatója, *Bauer Adalbert* e tárgyra vonatkozó érdekes közleményében ¹⁾ elbeszéli küzdelmeit, míg meggyőződésével zöld ágra juthatott, — mikép vezette be lassanként a legkülönfélébb kézműveket s iparágakat az intézetek számlájára s javára, a nélkül, hogy a gyárosok példájára nagymérvű nyereszkekészekbe bocsátkozott s tetemes összegeket kockáztatott volna; mint tette lassanként a rabmunkát hasonló értékűvé a szabad munkával, mint szoktatta a fegyenczeket szilárd jó munkára, a minek fegyelmi, nevelési és kereskedelmi tekintetben végtelen

¹⁾ Der Gewerbebetrieb in den Gefängnissen. Carlsruhe 1861.

nagy fontosságát észlelte. Bádennel egy úton jár Bajorország ; míg Württemberg nem tartja magát szorosán egyik vagy másik elvhez.

A nagy iparral biró, sok mindenben zászlóvivő s példaadó Franciaország büntető intézeteinek nagyobb részében, csupán a három korszikai s a berruaghiai központi börtönök kivételével, mely utóbbi Algirban fekszik, maig is a bérbeadás rendszere és pedig részben annak legrosszabb neme, az *Entreprise générale* uralkodik, bár az utóbbi években sok oldalról élénken meg van támadva, s egyes intézetekben már évtizedek előtt kísérletek tétettek a regie-rendszerrel. Melunben már 1842-ben megtétetett e kísérlet oly czélből, hogy, mint Berenger híres munkájában ¹⁾ felhossa, »az összeütközések, melyek gyakran előfordúlnak a csak saját érdekeikre gondoló, s olykór botránnyosan nagy nyereségeket bezsebelő vállalkozók közt, s a büntetés és rabmunka magasb czélját szem előtt tartó s azok felett szigorúan őrködő igazgatók közt, megszüntetessenek, de egyszersmind finaciális tekintetektől is.« Bár a cél eléretett, a hivatalos felterjesztések szerint a pénzügyi eredmények is kielégítőeknek mutatkoztak, a regie-rendszer iránti rokonszenv nem igen erősödött Franciaország intéző köreibben, s az *Entreprise générale* megszokott rendszere ismét egész általánosságban visszaállítatott. Azonban esetek fordulván elő, hogy több bérlőnek szerződését meg kellett szüntetni, újak pedig nem találkoztak ; némely központi börtönökben ismételve kísérletet kellett tenni a regie-kezeléssel. Igaz, hogy ez az államnak akkor nagy kiadást okozott, mert a szükségelt beruházási költség az ekképen átalakított három, ú. m. meluni, fontevrandi és guilloni házakban 135,000 frankot tett ki ; ez azonban nem bizonyítja, hogy a regie-rendszer költségesebb a bérrendszernél, mert ha a rabmunka ama mostoha feltételek alatt adatott volna bérbe, melyeket a bérlők kikötni akartak, s melyek elfogadása nélkül vállalkozni vonakodtak, az állam terhe bizonytal nem lett volna kisebb, mint a regie-rendszer mellett, sőt azt tetemesen meghaladta volna. Mind e mellett Franciaország parlamenti és kormánykörei-

¹⁾ De la repression pénale, Paris 1855. I. köt. 323. l.

ben folyton nagy előszeretet van a bérrendszer iránt, s a regie-rendszerhez ekkorig csak szükségből s rövid időre, mintegy csak átmenőleg s kísérletképen nyúltak, és rendes viszonyok közt újra visszatértek az »*entreprise générale*« kényelmes rendszerére. E rendszer abban áll, hogy az általános bérlő, igen részletesen kidolgozott szerződés szerint, kötelességet vállal a rabok ellátása iránt; minden javítást köteles eszközölni a börtönökben, mely a polgári törvénykönyv szerint a bérlőt illeti, s ezentúl mindazt, a mi szerződésileg az ő terhe, különösen a tisztaságot s egészségi rendszabályokat illetőleg. Kötelessége munkát adni a raboknak s fizetni ezeknek a meghatározott munkadíjat, melynek mennyisége a szabad munka díjának alapján határoztatik meg, tekintetbe véve a rabmunkára nehezkedő kivételes terheket, s e munka csekélyebb értékét a szabad munka értékéhez hasonlítva. — Ellenben a vállalkozót kizárólag illetik a rabmunka összes terményeinek ára, s a kintin egész javadalma; az államnak fentartott jövedelemrészt is ő tartja meg a rabok munkadíjára; végre az államtól segélyt húz naponként és minden rab után, mely a rabok többé-kevésbé nyereséges munkájához képest határoztatik meg.¹⁾ Az úgynevezett *regie*, mely a *clairvauxi*, *fontevrandi*, *guilloni* és *meluni* középponti börtönökben van behozva, bár a francia közigazgatási nyelven *regie*-nek hívják, valóban nem *regie*, hanem csak *részletes bérbeadás* (*Entreprise partielle*). E rendszerben az állam járul ugyan mind ama költségekhez, melyek a rabok tartására s az épületek fentartására szükségesek, de külön alkukra lép több vállalkozóval, kik szabott áron, egy vagy más iparágat űznek. E rendszerben az állam magának tartja a rabok keresetének illető részét. A mi tehát Franciaországban *regie* nevet visel, az nem egyéb, mint a mit más országokban *entreprise*-nek neveznek, s a francia államban csupán a korszikai s a beruaghiai *földművelő* büntető intézetekben áll fenn a *valódi* *regie*.

A szaktudósok s börtönigazgatók véleményei azonban Franciaországban is nagyon meg vannak oszolva e kérdésben. Tissot az »*Académie des sciences morales et politiques*«

¹⁾ Rapport sur le régime des établissements pénitentiaires, par M. le Vicomte d'Haussonville, 190. lap.

által jutalmazott munkájában¹⁾ a bérbeadás rendszere mellett nyilatkozik, mint a mely, szerinte, pénzügyi tekintetben előnyösebb, s a szolgálatnak sem okoz kárt, míg Bérenger, Tocqueville, Beaumont, Desportes Nándor, Lucas Károly, Bonneville és a »*Société générale des prisons*«, határozottan a regie-rendszert védik. Az 1872-iki e kérdésben tanácskozó parlamenti enquête alkalmával a franciaországi 26 felebbviteli törvényszék (*Cour d'appel*) közül csak 4 nyilatkozott a bérbeadás rendszere mellett, míg 15 határozottan a regie-rendszert pártolta, 7 pedig nem mondott határozott véleményt. A börtönigazgatók nagyobb része tartózkodott a véleményadástól; azok mégis, a kik nyilatkoztak, a bérbeadási rendszer felé hajoltak, a mi tőlök igen természetes volt, mert a regie reájok nézve nagyon terhes. Végre is a parlamenti bizottság azon tagjai, kik a kormányhoz tartoztak, a bérbeadás mellett szavaztak, a többségben levő többiek a regie mellett; de a közigazgatás legmagasb fokain mégis ellenkező irány érvényesült, s e körökben a regiet pártoló hangok csak ritkábban hallhatók, bár tagadhatatlan, hogy az itt-ott megkísérlett regie-rendszer elég kedvező eredményeket mutatott, s más-résről a vállalkozók igen sok elégtelenségre adtak okot, nevezetesen több helyütt több esetben nem látták el elegendő munkával a rabokat, a mi a legnagyobb baj mindenek között.

Angliában senkise gondol arra, hogy a rabok munkája bérbe adassék; ez teljesen ellenkeznék a büntetés céljáról való angol fogalommal. Ott azonban még ma is nagy mérvben alkalmaztatik a magasb javítási célú mellőző, sőt azzal szemközt ellenkező terméketlen kényszer-munka: a taposó kerék (*tread-wheel*) a »*shotdrill*, és a *crank*.« De újabb időben főleg az 1877-iki törvény óta, már különféle iparos munkák is végeztetnek.

Belgiumban már évtizedek óta diadalra jutott a meggyőződés, hogy a rabok munkáját magának az államnak kell vezetése alá venni. A törvényhozás, a kormány s a nép gondolkodó része teljesen meg van elégedve a regie-rendszer erkölcsi és gazdasági eredményeivel. A regie-rendszer azonban nem minden belgiumi büntető intézetben áll még fenn

¹⁾ *Introduction philosophique à l'étude du droit pénal.* Páris 1874.

egész tisztaságában; itt-ott az a rendszer uralkodik, mely az 1869. márcz. 14-iki szabályozás által hozatott be, hogy a munkák csak megrendelésre készülnek, s az állam semmi tőkét se előlegez a börtöniparnak, hanem minden anyagot és szerzőságot a megrendelő fél szolgáltat az általa megrendelt munkához, a munkás rabok azonban mindenkor részesülnek a tiszta ár bizonyos hányadában. Az igazgatók egészen a legújabb 1887-iki rendelet életbe lépteig részt húztak a rabmunka jövedelméből, sőt azokat saját számlájokra is foglaloztatták, a mi azután egyre ment a bérbeadással. Ez utóbbi rendszabályt az említett legújabb rendelet megszüntette.

Németalföldön a börtöni ipar részint az állam számlájára, részint vállalkozók által üzetik. Ez állam elsőséget ad a bérbeadás rendszerének, állított pénzügyi előnyök miatt, bár itt is elismerik, hogy e rendszernek vannak erős árnyoldalai, mert olykor a rabok munka nélkül maradnak. Ezért legjobbnak tartják mind a két rendszer alkalmazását a felforgó körülményekhez képest.

A schweiczi szövetségnek, mint tudjuk, nem minden kántona áll a műveltség egyenlő magaslatán, s ezt mondhatni a rabmunka tekintetében is. Ma azonban már igen kevés kánton van, hol a régebben alkalmazott sanyargató kényszermunka dívik, mely erkölcsi szempontból mindig káros; s ily helyeken a rabok utczát sepernek, utakat s töltéseket építenek stb. Azonban a kántonok nagyobb részében már igen kitünő s jó hírnek örvendő iparmunka foly az állami igazgatóság kormánya alatt. E művelt köztársaságban, hol oly kitünő szakemberek, mint Mooser, Kühne, Guillaume, Hurbin, Gysin, Wegman, Müller, stb. szentelik egész életüket a börtönügy elméletének s gyakorlatának, majdnem általános a meggyőződés, hogy a bérbeadási rendszerrel nem fér össze a rabok erkölcsi javulása.

Olaszországban 1866-ig a rabok munkája az állam által kezeltetett. Akkor, Franciaország példájára, az »*entreprise générale*« rendszere kísérletet meg, úgy hogy a következő három év alatt a létező 36 büntető intézet közül 11 bérbeadatott, miután előbb az igazgatók véleményét meghallgatták. Ezek egy-harmada a regie-rendszer fentartása mellett nyilat-

kozott, két-harmada a bérbeadásra szavazott. Ekkor *Cardon* volt az olaszországi büntető intézetek főigazgatója. A kormány úgy vélte, hogy a bérbeadás rendszere pénzügyi tekintetben előnyösebb, elfogadott s tapasztaláson alapuló nemzetgazdasági igazságúlván tekintvén, hogy a kormányok igen rossz iparosok. Néhány évvel később a tudós és erélyes *Beltrani-Scalia Márton* lett az olasz börtönügy főnöke, ki a regie-rendszernek buzgó és lelkes pártolója. — E nagy börtönész tekintélyes véleménye szerint: »a bérbeadás rendszere annyi, mint a javulás elemeinek csökkentése s a romlás feltételeinek szaporítása a fegyintézetekben.« Szerinte is pénzügyi tekintetben is előnyösebb a regie-rendszer, mint ezt csalhatatlan számok bizonyítják; de előtte mégis nem ez a döntő szempont, mert van egy ennél sokkal magasabb, s ez: a büntetés célja. Fegyelem szempontjából a rabmunka bérbeadása feltétlen kárhozzátást érdemel, még ha anyagi eredményének értéke sokkal túlhaladná is a regieben kezelt munka értékét; ez utóbbi rendszer alatt pedig a fegyelem biztosítva van, s a büntetés célja és jellege nem forog veszélyben.«

Spanyolországban, hol a büntető jognak s börtöntudománynak igen kitűnő mivelői vannak, a stockholmi congressuson nyilvánosságra hozott adatok szerint, a házi kezelés rendszere van elfogadva, valamint Görögországban is.

Dániában jelenleg is a bérbeadás, de nem az »entreprise générale«, hanem az »entreprise partiale« javított és korlátozott rendszerét alkalmazzák, s e rendszerrel jól meg vannak elégedve. 1840. előtt ott a leghibásabb s veszélyesebb bérrendszer uralkodott, melyben a vállalkozó látta el a rabokat minden szükséglettel, ruhával s élelemmel, s ő szedte be munkájuk összes hasznát, némi csekély összeget fizetvén csak az államnak. Az állami igazgató kevés befolyással bírt; a bérlők voltak a valódi s önkényes igazgatók, kiknek egynémelyike annyira ment követeléseiben, hogy még a megkegyelmezési javaslattétel jogát is magához ragadta. Innét természetesen roppant visszaélések s bajok származtak, s a kormány 1845-ben indíttatva érezte magát a rendszer hibáinak orvoslását megkísérteni. De a helyes módot nem találták el. A felügyeleti jogot és felelősséget ugyanis oly igazgatókra ruházták,

kik ezért nem csak kész fizetést, hanem a munka jövedelméből is bizonyos részt húztak, minek következése az lett, hogy az igazgatók nem voltak jobbak a bérlőknel, szintén csak a nagyobb nyereségre néztek, s elhanyagolták feladatuk erkölcsi, nemesebb oldalát. Megpróbálták tehát, hogy az igazgató mellé, kinek feladata maradt a szolgálatbeli fegyelmet fentartani, egy másik kormányközeget alkalmaztak az iparmunka vezetésére. De az igazgatás e megosztása rossz eredményekre, egyenetlenségre s nagy költsézésre is vezetett, úgy hogy néhány hónapi kísérlet után ezt a rendszert is elvetették. 1858-ban tehát a börtönmunka felhasználásának szervezésére külön bizottság neveztetett, melynek eredménye az lett, hogy a rabok kézimunkája nem összesen s együttvéve, hanem részenként, egyes ágak szerint, egyes kisebb vállalkozóknak adatik bérbe, s két irányban használtatik fel, t. i. elfogadtatnak egyes felek megrendelése, kik a szükséges anyagot is szolgáltatják, s kik súly szerint, vagy darab számra fizetnek, de ez ritkább eset; vagy a rabok egy bizonyos határozott száma több évre bérbe adatik egyes vállalkozóknak, kik határozott összeget fizetnek minden egyes rabért naponként. A rabok mintegy 80 százaléka engedtetik át ily részletes bérlőknek, 20%-a pedig házi munkával s maga az intézet részére szükséges czikkek készítésével foglalkozik. A vállalkozók s a felügyelő igazgatók közt állítólag legjobb egyetértés uralkodik, s a pénzügyi eredmények is elég kedvezők.

Svédországban Almquist fő-börtönigazgató nem barátja a bérbeadási rendszernek, mely ott legújabb időkig alkalmaztatott, s a béridők leteltével a regie-rendszer lép életbe. Norvégiában is minden rabmunka házilag használtatik fel, s az iparágak mind nagyobb kiterjedést nyernek; Christiániában nagy raktár létezik a börtöni iparművek kiállítására s eladására.

Az orosz birodalomban a büntető reform még nem tett nagyobb haladásokat, bár iránta újabb időkben élénk érdekeltség mutatkozik úgy a kormányhatalom, mint az irodalom részéről. A rabmunka szervezésére az első kísérletek már Nagy Péter czártól erednek, kinek erélyes teremtő szelleme csakhamar felfogta, hogy roppant építkezéseinél a kikötőkben és a bányákban stb. igen előnyösen alkalmazhatja a rabok

ingyen munkáját; sőt nőrabok számára fonódákat is nyitattott. Második Katalin czárnő már tovább ment, és átlátván a munka hasznát nem csak pénzügyi tekintetben, hanem a rabok erkölcsi javítására is, 1783-ban munkás házakat állított fel, melyek rendszere termékeny és javító munkára volt alapítva. A czárnő által megnyitott útát I. Miklós czár is követte; alatta a szabadságvesztés-büntetések egész rendszere dolgoztatott ki, mely azonban holt betű maradt, mert a czár hadviselésére szükséges költségek kimerítették az állampénztárt, s büntető intézetek építésére pénz nem jutott. Annál nagyobb volt a Szibériába deportáltak száma, s annál élénkebb a kancsukák működése. A Sándor czár alatt életbe lépett politikai és társadalmi reformok befolyással voltak a rabokkal való bánás rendszerére is; — bizottságok állítottak fel a penitentiárius rendszer összehangzatos kidolgozására, a sokféle törvények- s rendeletekből származó zavarok s helytelenségek megszüntetésére. 1879-ben pedig országos börtönigazgatóság lépett életbe, melynek műve a rabmunkát szabályozó, s 1886. jan. 6-ikán életbelépett legújabb törvény. A mi a szőnyegen levő kérdést illeti, erre nézve *De Grot*, elnöke a börtönreform tanulmányozására felállított bizottságnak, a stockholmi congressuson határozottan kijelentette, hogy »az állami igazgatás számlájára vezetett munkának ad elsőbbséget, mert a bérbe adott munka sajnos kizsákmányolásra vezet, s nagy kárára van a börtönök belső fegyelmének.« Remélni lehet ezek szerint, hogy Oroszországban is a regie-rendszernek van jövője.

Végezzük e szemlét osztrák szomszédunkkal. A Reichsrathban képviselt országok kormánya ekkorig a bérbe adás rendszerét kedveli, s azt hiszi, hogy e rendszer megóvja az államot jelentékeny veszteségektől, melyeket a regie-rendszer mellett kikerülni alig lehet. Elismerik, hogy a bérbeadás rendszere sok veszélyvel járhat a raboknak külső elemekkel való érintkezése s egyéb említett okok miatt, de remélik, hogy a bérlők vagy vállalkozók gondos megválasztása által e veszélyt lehető legkisebb fokra lehet szállítani. Ausztriában tehát a büntetés javítási s nevelési célja csak másodrangú tekintet alá esik. A bérbeadások szabad egyezkedés, vagy hirdetés és ajánlkozás útján történnek. Az előbbinek elsőség adatik, mert a bérbe-

adás mellett az erkölcsi biztosítékok szempontját sem akarják mellőzni, s a tapasztalás mutatta, hogy a nyilvános verseny vagy árverés rendszerében nem igen lehet tisztességes és bizalomra méltó versenyzők közt válogatni, bár talán magasb árakra lehetne szert tenni. De Ausztriában is kevesbedik már a bérbeadási rendszer barátainak száma. 1881-től fogva a karloui fenyítőintézetben Grác mellett, s a lajbachiban is behozatott a regie, s közel 30 perczentnyi megtakarítást eredményezett. A következő években behozatott ugyane rendszer a steini, majd a pilseni s wisniczi börtönökben, s hihető, hogy a most folyó bérszerződések lejárta után általánosan elfogadtatik.

Az éjszakamerikai egyesült államokban a börtönreform ügye s minden ehhez tartozó kérdés a legnagyobb érdekek kísértetik. Sandborn delegátusnak a stockholmi congressuson előterjesztett rapportja szerint, a rabmunka legtöbbsnyire s a börtönök legnagyobb részében bérbe volt adva szerződések útján meghatározott napi összegért, s az összes intézetek csak egy tized részben vezetetteti intézeti igazgatók által. New-York állam törvényhozó gyűlésének 1870-ben e kérdés megfontolására kiküldött speciális bizottsága azonban határozotlan a regie-rendszer mellett nyilatkozott, más államok s ezek során p. o. Ohio állam szintén, és pedig igen erős kifejezésekkel: »A bérrendszerben, úgymond, a rab le van alacsonyítva, vásáron eladva mint rabszolga; az állam az eladó, a bérlő pedig a vevő.«

Ez adatok nyomán, melyeket a congressusokon előterjesztett anyagból s részben Tauffer Emil nagy gonddal összeállított rapportjából és a párisi Bulletinből ¹⁾ vettem át, bizvást kimondhatjuk, hogy a polgárosult világ véleménye s gyakorlata a feltett kérdésben maig is meg van ugyan oszolva, de a vélemények iránya mindinkább a regie-rendszer javára fordul. A bérbeadás rendszere Franciaországban, Poroszországban, éjszaki Németországban s Ausztriában tartja fenn magát, míg a regie-rendszer déli Németország nagyobb részében (Bádenben, Bajorországban) Schweitzban, Svéd- és Norvégországban, Olaszországban, Spanyolországban, Magyar- és

¹⁾ Bulletin de la Société générale des prisons. 5-ik és 7-ik szám.

Horvátországban van elfogadva; Würtembergben, Belgiumban, Németalföldön, Dániában mindkét rendszer egymás mellett vegyesen a körülmények szerint alkalmaztatik, de a bérrendszer már mindenütt kellő ovatossággal s megszorításokkal.

III.

Menjünk most át a második fontos kérdésre, mely az előbbivel együtt szintén fel volt vetve a börtönügyi congressusok, különösen a római 1885-iki congressus elé, t. i. a szabad munkával szemközt felmerülő s ennek esetleg kárt okozó verseny kérdésére; s lássuk, valóban hátrányos-e a rabmunka a szabad iparra nézve, s mikép lehetne az elitéltek foglalkoztatását oly módon szervezni, hogy a versenynek a szabad ipart ez oldalról fenyegető veszélyei lehetőleg kikerültesse?

Tudjuk, hogy e verseny a szabad munkások szószólói s képviselői részéről nem annyira nálunk, hol az ipar még nem vett nagy arányokat, mint az iparos külföldön sok, gyakran igen keserű s nem is egészen alaptalan panaszokra adott okot, s efféle feljajdulásoknak magam is nem egyszer voltam fültanúja Német- és Olaszországban.

Úgy foglalkoztatni a rabokat, hogy aránylag olcsó munkájok sehol és semmi tekintetben se legyen hátrányára a szabad munkásnak, nehéz s hihetőleg soha egészen meg nem oldható feladat, bár okos és gondos elintézés által a bajt legnagyobb részében orvosolni lehet. A rabmunkának, hogy erkölcsi s anyagi céljának megfeleljen, termékenynek s eredményesnek kell lenni, mert a meddő, terméketlen munka, melynek célja csupán a fárasztás, a testi sanyargatás, — az a munka, melyre kizárólag akarják szorítani az elitélteket, a versenyző munkában magokra nézve károsodást találó szabad munkásoknak minden egyéb tekintetet mellőző ügyvédei, célra nem vezet, s nemcsak nem javítja, emeli s nemesíti a munkára kényszerített rabot, sőt erkölcsileg rontja s állati színvonalra süllyeszti; míg az államnak sem pótolja vissza a rabokra fordított tömérdek kiadásai legalább egy részét, és így sem erkölcsi, sem anyagi tekintetben nem helyeselhető. De a termékeny, a jövedelmező munka egyértelmű a versenyző munkával, hasznos

nyereséget hoz úgy az államnak mint a munka jövedelmében részletetett rabnak, s a büntető intézetekben dolgozó munkások nyeresége nem kevesebbet jelent, mint a szabad munkások nyereségének egy részben megrövidítését. Ez és minden verseny kétségkívül kellemetlen az egy-azon iparág után élő versenytársakra nézve; a rabmunka versenye pedig nagyobb mértékben ilyen, mert a rabmunka olcsóbb, mint a szabad iparos munkája, s az olcsóbb munka terményeit olcsóbb áron lehet piacra hozni. A panaszok azonban, ha a kérdést alaposan vizsgáljuk, nagy részben még se mondhatók jogosultaknak. Hiszen a rabok egy része elítéltetése előtt is dolgozott valamely iparágban, vagy legalább kellett volna dolgoznia, miért legyen hát kizárva elítéltetése után a munka versenyéből, melyhez neki joga van? Ha az a több ezer rab, ki a fegyházakban s börtönökben és fogházakban a versenyző munkát szolgáltatja, a szabad életben marad s a munkát ott teljesíti, szintén kivette volna a maga részét a munka s munkadíj általános összegéből. De az is tagadhatatlan igazság, hogy ha az elítéltek, jövedelmező munkájok által, legalább egy részben, vissza nem térítenék az államnak a tartásukra, ápolásukra, nevelésükre fordított tetemes költséget, azt, ily hozzájárulás nélkül, az adózó honpolgároknak kellene viselni; s azok, kik a rabokat csupa meddő munkára akarják szorítani, nem gondolják meg, hogy a rabtartási költségekhez nagyobb arányban járulás által, melyeket szükségkép adó által kellene fedezniök, ha azok legalább egy részben, a rabok munkájának jövedelme által nem fedeztetnének, talán nagyobb veszteséget fognának szenvedni, mint a rabmunka által létrejött verseny következtében.

Nagyban s egészben véve egy egész országot, miután a rabmunkások száma elenyésző csekély a szabad munkások számához képest, szó sem lehet az azok által ezeknek okozott nagyobb veszélyről. Desportes úr, a jelen kérdés fölött adott véleményében,¹⁾ Franciaországra nézve kijelenti, hogy a rabmunka terményeinek mennyiségéből a szabad iparra nézve

¹⁾ Lásd : Bulletin de la Société générale des prisons. Paris, 1883. májushavi füzet.

jelentékeny kárt okozható verseny nem származhatik, mert bizonyos, hogy p. o. ott a mindkét nemű mintegy 13,000 munkás rab tevékenységének eredménye, kik a francia központi börtönökben (maisons centrales) iparos munkára alkalmaztatnak, s kiknek termelő ereje csak 9000 szabad munkásának felel meg, — úgy mint az ezek által készült árúczikkek, elenyésznek a francia piacon, s az ország általános ipartermelésének csak végtelenül kis részét képezik. Ki van mutatva, hogy ha a börtönj munka hasonló iparágak szabad munkásai által végeztetnék, ezek egyike-egyike részére az év végén 1 vagy legfeljebb másfél franknyi értéket képviselne, mire jól lehet alkalmazni a francia felkiáltást: »tant de bruit pour une omelette!«

De nem tagadhatni, hogy egyes helyeken, az ott űzött és sok családnak kenyeret adó egyes iparágak körében, a rabmunka versenyéből csakugyan komoly veszély származhatik a szabad munkások némely osztályaira nézve, s életkérdéssé válhatik, hogy a rabmunkának élélhetésöket fenyegető versenye kizárassék, s bizonyos iparczikkek készítése a büntető intézetekben s azoknak piacra hozása ott helyben s a vidéken eltiltassék. Ily esetek adtak rá okot, hogy a porosz s az osztrák kormány is, a kedélyek megnyugtatóására, czélszerűnek tartotta a fegyházi és börtön-igazgatóságoknak oly iparczikkek gyártását, melyek a kis ipar keretébe esnek, s oly megrendelők számára, kik a fegyintézet helyén, vagy tiz mérföldnyi kiterjedésben annak vidékén laknak, ilyenmű czikkek részletes elárúsítását eltiltani. Nálunk is, bár itt a kérdés nem annyira actualis s égető természetű, a fentebb már említett miniszteri utasítások kellőleg gondoskodnak ily bajok s megelégedetlenségek elhárításáról. Nevezetesen: már az 1874-ik évben 696. sz. alatt kelt szabályrendelet szerint a rabok mindenek előtt a börtön-háztartási szükségletek előállítására szükséges munkákra alkalmazandók, s a munkák bérbeadása esetén is, annyi rab, a mennyi a házi munkák végzésére szükséges, az állam rendelkezésére fentartandó; — azokban a nagyobb intézetekben, hol a rabok dolgoztatása házilag s kiterjedtebb mérvben eszközöltetik, azon kell lenni, hogy a mennyire lehet, a munkaerőt maga az államkincstár vegye igénybe, saját szük-

ségletei fedezésére, s a rabok magok állítsák ki magoknak a házi czikkeket, bútortatot, ruházatot, és ezentúl fenmaradó idejökben más államintézetek számára, a mennyiben pedig a munkaerő a kincstár által nem vétetnék folyton igénybe, lehetőleg megrendelésre dolgozzanak. ¹⁾ A miniszteri utasításokban gondoskodva van, hogy oly czikkek legalább gyári nagy arányokban ne készíttessenek, melyek készítésével a fegyintézet helye vagy közeleső vidéke lakosságának kis ipara foglalkozik. A képviselőház múlt évi december folytán tartott pénzügyi bizottsági ülésében főlemlítettven, a jövedelmek fokozódása tényének méltató elismerése mellett, hogy a kormány tekintettel legyen arra, hogy a fegyenczmunka a különben is sok nehézséggel küzdő kis iparosokat ne károsítsa: a miniszter kijelentette, hogy a fegyházi s börtönigazgatók általános utasítást vettek lehetőleg oly czikkek gyártására, melyek ekkorig külföldről szállítottak, a melyeknek készítése tehát a belföldi iparnak nem árthat, s a helybeli piacznak versenyt csináló czikkek készíttetését kerüljék, és általában mindent elkövessenek, hogy e tekintetben jogos panaszra ok ne legyen.

A rabmunka által a szabad ipar ellenében felmerülhető kártékony verseny leginkább onnét származik, ha a börtönökben kevés számú iparág nagyban, gyárilag, gépek alkalmazásával üzetik; kívánatos tehát, hogy a rabok minél többféle iparággal foglalkodjanak és egygyel-egygyel sohasem nagyobb, vagy gyári kiterjedésben. A szabad ipar részéről a rabipar ellen intézett ellenzés és méltó panasz többnyire, sőt mondhatni, mindig a bérlőknek eladott, s általok gyári módon, nagyban üzött rabmunkára vonatkozik, s nem a rabok ama kézi munkájára, melyet ezek, az igazgatóságok házi vezetése alatt, sokféle kisebb iparágak csekélyebb arányú művelésére fordítanak.

Kellő óvatossággal tehát el lehet hárítani mindama bajokat, vagy legalább azok nagy részét, melyek a rabipar versenyéből a szabad ipar kárára eredhetnek. A rabmunkának e szempontból eszközölt szabályozása s korlátozása kétségkívül szükséges az állam más oldalról származó kötelessé-

¹⁾ 168., 169. §§.

gei teljesítése, s a bár legtöbb esetben alaptalan féltékenységek s zúgolódások lecsillapítása czéljából.

E miatt azonban sohasem szabad oda tévedni, hogy a rabok elegendő munka nélkül hagyassanak, vagy csupán oly haszontalan, terméketlen s épen csak sanyargató erőfeszítésre szoríttassanak, milyen például a taposómalom, vagy a büntetés fő czéljával, a javítással ellenkező, a rabok szegényérzetét végkép előlő nyilvános munkákra alkalmaztassanak, mint az utcaseprés s hasonló foglalatosságok. Az államkincstár érdeke pedig megköveteli, hogy jövedelmező legyen a munka, melyet végeznek, s az államnak a rabokra fordított áldozatai legalább egy részét visszatérítse.

A rabok minden oly munkát űzhetnek, mely az intézet helyén vagy szomszédságában űzött szabad munkával nagy mérvben nem versenyez, s a szabad munka kimélete odáig bizonynyal nem terjedhet, hogy mivel a fegyház helyén vagy vidékén egy-két szabó vagy varga lakik, már ezért a rabok egy öltést se tegyenek ez iparágakban. Azon a nehézségen pedig, hogy a rab, kinek szükségeiről az állam gondoskodik, olcsóbban adható cikkekét készíthet, mint az önmagát s családját minden szükséggel ellátni kénytelen szabad munkás; segíteni lehet e cikkek eladási árának méltányos meghatározása által, mely akkora legyen, hogy a szabad munkások hasonló készítményének keletét s versenyképességét meg ne semmisítse. Mert az tagadhatatlan, hogy a kormány, melynek kötelessége minden jogos igényt, követelést számba venni, nem engedheti, hogy becsületes, munkás családtyák megfosztva lássák magokat jól megérdemelt, jogos jövedelmöktől az állam költségén tartott, s kivételes feltételek közt dolgozó elitéltek kedvéért.

A belga kamarában 1887. év január 27-kén folyt a rabmunka versenyének kérdésében érdekes vita, s ugyanazon év ápril 5-éről kelt a rabmunkát szabályozó legutóbbi rendelet, melyet Devolder igazságügyminiszter a kamarai viták meghallgatása s figyelembe vétele után terjesztett Lipót király szentesítése alá.¹⁾ »A munka képezvén« — úgymond a mi-

¹⁾ Lásd : Bulletin de la Commission pénitentiaire internationale. I. és II-ik, január s ápril havi füzet 1887.

niszter — »egszersmind a büntetés egyik elemét, s a javítás leghathatósbb eszközét: az állam kötelezve van semmit el nem mulasztani, hogy a penitentiárius szervezet e fontos részének működését biztosítsa. Munka nélkül a magánzárka valódi kánpaddá s megromlás fészkevé lenne. — »Újabb időben« — folytatja a miniszter — »igen élénk felszólalások történtek a verseny ellen, melyet a rabmunka támaszt a szabad munka kárára. A börtönök csekély számú lakossága, hasonlítva az ország összes munkásainak számához, s a börtönökben készített ipartermények aránylag parányi mennyisége, elegendők annak kimutatására, hogy a rabok munkája nem okozhat a szabad munkának komolyan-számbevehető rövidséget. Azonban, bizonyos kivételes esetekben, az egyéni érdekek némileg sértethetnek. A börtönök igazgatóságát mindenkor az az óhajlás lelkesítette, hogy a rabok munkáját akképen szervezze, hogy okot ne adjon méltó panaszokra; reményli, hogy ezentű is ez utat követheti, s hogy az új szabályzat minden érdeket megóv, míg egszersmind a raboknak szabályos munkát biztosít. E cél elérésére minél nagyobb mérvben igyekszik kifejteni a kormány s közigazgatás részére *regie*-ben készülő munkákat; igyekszik továbbá a rabokat lehetőleg új vagy az országban nem dívó iparágakkal foglalkoztatni; örömet fogadja tehát oly iparosok ajánlatait, kiknek kedvök van a börtönökbe ilyeneket behozni, s készségesen gyűjt ez irányban tapasztalatokat, s tesz kísérleteket; bár meg kell vallania, hogy a rabmunka silányabb minősége már a szokott kézművek gyakorlatát is nehézzé teszi, s nem kedvező oly munkanemekre, melyek jó sikerének lényeges feltétele az ügyes és szabályos munka.«

A rabmunkára vonatkozó érdekes vita közben felmerült többek közt az eszme, hogy a mennyire lehetséges, minél nagyobb kiterjedésben alkalmaztassanak a rabok földművelési munkára, mely nem adna okot kártékony verseny miatti panaszokra, s penitentiárius tekintetben is igen ajánlandó, mert jó hatással van az elítéltek egészségére s javítására. Igaz, hogy ily munkára nem minden rab alkalmazható; vannak oly megromlott erkölcsűek, kiknek e jótéteményt nem lehet nyújtani, de egy részre nézve czélszerűen lehetne ez engedményt foga-

natba venni, s ezeket ekkép előkészíteni kellő felügyelet alatti együttélés s az üdvös emancipatio e neme által, a jövőre. Ily kedvezmény buzdító jutalma lehetne a jó magaviseletű rabnak. A rabok földművelési munkákkal foglalkoztatásának kérdése nálunk is kiváló fontosságú; erre azonban most bővebben ki nem térhetek. A belga kamarában általánosan elismertett, hogy a raboknak, erkölcsiségök s javulásuk érdekében, okvetlenül dolgozniok kell, de, hogy különbséget kell tenni a munkanemek közt, s megengedni némelyeket, eltiltani másokat. — Külföldre vagy a belföld számára dolgozni, a verseny tekintetében egyre megy, mert a szabad munkások külföldre is dolgoznak; csupán vagy főképen a kormány s a közintézetek számára dolgoztatni, szintén nem képez gyógyszert a panaszolt baj ellen, mert a szabad munkás keresete ez által is csorbúl. A kik az által akarnak segíteni a bajon, hogy új iparágak behozatalát ajánlják a börtönökbe, ismét csalódásban élnek, mert az iparág, mely ma új, holnap már nem lesz az; a szabad munkás is elsajátítja s magáévá teszi azt csakhamar, s a verseny miatti panasz ismét megújúl. E panasz mindig előfordúl, míg az állam, mely a rabokat éljelmezi és ruházza, ezeknek eszközöket nyújt arra, hogy jutányosabban dolgozhassanak, mint a becsületes szabad munkások. Oly munkanemeket kell meghonosítani, melyek a büntetés javító céljának is megfeleljenek ugyan, de ne ártsanak a becsületes szabad munkásnak, ki családját munkája által tartja fenn, s több joggal bír az állam pártfogására, mint az elítélt gonosztevők. Az értelmes és jóakaró államnak tehát, különösen az iparra, vagy egyes iparágakra nézve nehéz időkben, tekintetbe kell venni, hogy elfogadott rendszere által a különben is nehezen tengődő szabad iparosokat keresetök egy részétől meg ne foszsa, s ha minden versenyt, a dolog természeténél fogva, meg nem szüntethet is, mert a rabmunka jövedelmére szüksége van, s mert e munkát magasb erkölcsi tekintetek parancsolják, de ne engedje, hogy e verseny illoyalis, egyenetlen, elnyomó s összezúzó legyen a szabad iparra nézve. De másrésről sohasem szabad felejtetni, hogy a rabmunka nem lehet másféle, mint jó erkölcsi hatásra irányzott s a büntetés javítási céljával megegyező; s hogy annak fő feladata a rabokat

képesekké tenni, hogy kiszabadulásuk után élelmöket elsajátított ügyességök s munkaképességök után megkereshessék.

Mindezekből kitűnik, hogy a kérdés, annak mindkét oldalát tekintve, gondos körültekintés s a viszonyok lelkiismeretes megfigyelése után, mégis tűrhetően megoldható, vagy legalább annak sértő éle s keserű íze mérsékelhető. Nem szenved kétséget, hogy ez a regie-rendszer alatt könnyebben eszközölhető, mint ott, hol bérlők vannak, kikkel szemközt a kormány saját szabad rendelkezését feszélyező kötelezettségeket vállalt.

Hazai fegyintézeteinkben a kormány s a fegyházi igazgatóságok czélszerű intézkedései folytán, tekintettel arra is, hogy a szabad ipar nagyobb mérvben meg ne károsíttassék, s arra is, hogy a rabok életrevaló s jövőjökben is használható iparágakban képeztesse ki, és tekintettel a különböző helyi viszonyokra, leginkább el van terjedve a cipész, szabó, asztalos, esztergályos, kádár, bognár, ács, kaptafa-készítő, mázoló, lakatos, szitakötő, kovács, bádogos, kötélverő, könyvkötő, aranyozó, kefekötő, kosárfonó, gyapot- és vászonszövő ipar. Saját szükségleteiket mind magok állítják elő a fegyenczek, így különösen a vaságyakat, téli ruházathoz való halinát, nyári ruházathoz s ágyneműekhez való csinavat, pokróczokat, félfehérített vásznat, sőt mindezen czikkeket a törvényszéki fogházak részére is. Ezenfelül nagyban dolgoznak katonai, csendőrségi és póstaszolgai egyenruhák, valamint kórházi felszerelések előállításában. Egészségi szempontból s a gyakorlatiaság okából is legczélszerűbbeknek mutatkoznak a különféle famunkák.

Különösen: Szamosújvár és Nagyenyed gyártja a halinát és pokróczot az összes intézetek részére; Lipótvár a csinavatot és vászonneműeket. A váczi intézetbeli rabok foglalatosságai különösen: katonai egyenruhák s lábbeli készítése a hadsereg s méntelepek számára; öltözetek varrása a vakok intézete s kórházak, a fővárosi rendőrség, az állami vasúti személyzet, a póstai tisztség és cselédség s részben a honvédek részére; továbbá évenként sok ezer (40,000) hektoliternyi hordó egy fővárosi nagykereskedőház rendeletére; vassodronyrostélyok s rosták készítése; a közoktatási minisztérium

által kiadott több százezernyi iskolakönyv bekötése, végre lakatos és részint igen szép és finom asztalosmunkák.

Illaván a rabok fő foglalkozása az asztaloság s általában a faipar. Készítenek mindenféle asztalos- és esztergályos cikkeket, szekrénylábakat, szerszámnyeleket, ajtó-, ablak- és kandalló-gombokat, csizmahúzókat, gyufatartókat, székeket és szekrényeket stb. melyeknek kelete van mind a hazában, mind a szomszéd osztrák tartományokban; sőt Poroszországban is. A szabók is nagyban dolgoznak katonai egyenruhákön; van továbbá varga, bognár és lakatos ipar, leginkább a házi szükségek fedezésére, de kisebb mértékben megrendelésre is. Itt nincs a szegény vidéknek oly ipara, melynek a fegyházi ipar versenye ártalmára lehetne. — Lipótvárt a fentebb említett fő foglalatosságon, t. i. vászon és csinvat feldolgozásán kívül, asztalos és lakatos, bognár és varga kézművesség is üzetik, különösen pedig a kötélverés s vastag fonalkészítés, mely czélra 4—500 mázsa kender fogyasztatik el; végre földmívelési s kerti munkákkal is foglalkoznak a jó magaviseletű rabok, az intézet területén. — A munkácsi fegyházban a vargák csizmákat és bakkancsokat készítenek börtönőrök és a katonaság részére s magánosok megrendelésére is, a mi a helybeli csizmadiáknak nem lehet inyökre; — a szabók egyenruhákat varrnak a hadsereg s a szomszéd börtönök számára; az asztalosok bútorokat (szép diszbútorokat is) készítenek leginkább magános megrendelők részére. Kovács, lakatos, kefékötő munkák is folynak kisebb arányban, s készül sok hordó is a bortermő vidéknek. — Szamosújvárt a fentebb említett pokróczok s ágytakarók készítésén kívül az ország összes börtönei részére csizmát s bakkancsot varrnak az erdélyrészi fogházak őrei s rabjai számára, s e felett szabó, asztalos, kádár, bognár, lakatos és kovácsmunkák is készülnek. — Lepoglaván a következő iparágakat gyakorolják: a takácsok szolgáltatják az összes horvátországi börtönök s fogházak számára a szükséges vászonneműt, és készítenek damasztot megrendelésre; a szabók varrják a rabok s örök öltözetét; készítenek ezentúl katonai egyenruhákat s öltözeteket magánosok számára is, a vargák hasonló irányban dolgoznak. Rendes vevők a kórházak s tébolydák is. Az asztalosok s esztergályosok többnyire megrendeléseket telje-

sítenek. Készülnek csinos faragványok, ajándéktárgyak fából, úgynevezett berchtesgadeni czikkek, melyek előbb nem készültek az országban; a kötélverők nagyban eladásra készítnek köteleket, hevedereket, a bognárok mindennemű taligákat, targonczákat, gyalogszekereket, kasza- s egyéb szerszámnyeleket. Készül sok szalmagyékény is a vasutak részére; vannak végre kovácsok, lakatosok, pintérek, kik boros-hordókat s bődönyöket csinálnak zsír, méz és szilvaszállításra.

Az ügyészségi fogházakban a rabmunka, mely előbb igen rendezetlen volt s részint egészen hiányzott, újabb években a főügyészség s az annak vezetése alatt álló kir. ügyészségek lelkes buzgalma folytán, szép előhaladást tett. ¹⁾ Ma már összesen csak 7 fogház van olyan, hol a letartóztatottak iparos munkát nem űznek. Eddigélé 26 iparág van e fogházakban meghonosítva, melyek közt előkelő helyet foglal el a kosárkötés, nem kevesebb mint 40 fogházban űzve, meglepő sikerrel és haszonnal. Ez iparágat a budapesti kir. főügyészség 1877-ben hozta be a fogházakba; a gyümölcs és szőlőszállításra szükséges fűzfakosarak előbb legnagyobb részben külföldről szállítottak; ma már ily kosarakkal nem csak a hazai szükségét látjuk el, hanem a külföldnek is szolgálunk; ez új iparág szerencsés meghonosítása tehát valódi nemzetgazdasági vívmánynak s nyereségnek tekinthető. 1883. év végén a kir. ügyészség vezetése alatt levő fogházak 865 hectar, a rabok által ültetett s művelt fűzfa-ültetvényekkel rendelkeztek. Mily nagy és hasznos kiterjedést nyert ez az iparág, bizonyítja a nagymarosi példa; e szőlőtermelő vidékre ugyanis 1878-ban, az iparág meghonosításának kezdetén, csak 5066 kosár adatott el 960 forint értékben, 1882-ben pedig már 90,485 kosár 17,611 forint értékben, 1886-ban végre a kosarak száma 107,588 darabra emelkedett, 9340 kasfedéllel, összesen 20,134 frt 21 kr értékben. Az 1878-tól 1886-ig terjedő időszak alatt egyedül a nagymarosi piacon 667,063 darab kosár s 14,390 kasfedél kelt el, melyért 124,728 frt 81 kr. folyt be. Az ügyesen választott munka ily eredménye bővebb commentárta nem

¹⁾ A budapesti és marosvásárhelyi kir. főügyészeknek jelentése a felügyeletök alá tartozó fogházak állapotáról 1872—1886. Budapest 1887.

szorúl, s csak feltétlenül magasztaló elismerést szavaztat meg velünk a kir. ügyészség részére. A kosárkötésen kívül, különösen ott, hol a vidék fűzfatenyésztésre nem alkalmas, s a kosárkötés iparága nincs jelezve, az állam számlájára közönséges székek, hordók, kádár s kefekötő munkák, nád- és szalmagyártmányok készülnek, nevezetesen: az asztalosság 19, a szalmafonás 5, a gyékénykötés 2, a kefekötés 3, a szabóság 11 fogházban üzetik stb.

A szegedi kerületi börtönben, mely mintaintézet 1885. január elsején adatott át rendeltetésének s az ezzel egyazon igazgatás alatt levő törvényszéki fogházakban az ipar-üzlet az 1885. ápril 8-án kelt igazságügyminiszteri rendelet alapján kezdetett meg ¹⁾. E rendeletben első sorban az asztalos, bádogos, esztergályos, kádár ipar, zsákszövészet, könyvkötés, kefekötés és gyékény- fonás; másod sorban pedig, de csak a házi szükséglet fedezésére, a cipész és szabó, a kovács és lakatos munka van egyelőre engedélyezve, a mennyiben ez iparágakra alkalmas munkahelyiségek állanak rendelkezésre. (E részben még további gondoskodás szükséges). — Az engedélyezett iparágak már 1885. folytán szép lendületet vettek. A kormány 1884. őszén 5000 forintot utalványozott üzleti eszközök s anyagok beszerzésére, s e szerény összeggel elég jó sikereket lehetett elérni. Hogy a rabok lehető legegyszerűbben s a Szegeden nagy számmal levő külső szabad iparosok károsítása nélkül foglalkodtassanak, az igazgatóság úgy intézkedett, hogy a munkás rabok mindenek előtt s kiválólág fogházi felszerelvényeket készítsenek, s az igazgató felszólítására a kir. főügyészség utasította a környékbeli kir. ügyészségeket (számszerint 14-et), hogy a szükségelt fogházi felszerelvényeket, a mennyiben otthon, azaz: az illető fogházakban, az ott levő foglyok által olcsóbban előállithatók nem volnának, kizárólág a szegedi börtön iparüzleténél rendeljék meg. A kovácsipar csak házi szükségletre dolgozott; a szabók és cipészek kizárólág rabruhák előállítására szorítkoztak; a többi engedélyezett iparágak: asztalos, esztergályos, kádár, lakatos,

¹⁾ Lásd Török Kálmán börtön-igazgató 1886. évben megjelent érdekes emlékiratát, mely a mintabörtön összes viszonyaira s ezek során az ottani iparüzletre is kiterjed.

bádigos, zsákszövő és gyékény-fonó ipar, piacra s magánosok részére is dolgoztak, s ezekhez járult még, mint speciális új iparág, a gyufatok gyártás egy helybeli gyufagyáros számára; továbbá czirokkefék, sétabotok, fakanalak, czipő-sarkak készítése, s mint az asztalosság művészi kiegészítése, a finomabb díszfaragás. Az új szegedi börtön már a római börtönügyi congressus rabmunkakiállításán is felmutatta e téren oly rövid idő alatt kivívott eredményeit, valamint felmutatta magánzárkáinak közhelyesléssel fogadott mintáját is. — A szegedi börtöni iparüzlet 1885. éy folyamán kifejtett nagyobb-szerű eredményei során különös említést érdemelnek a mondott évben készült templomi s irodai felszerelések, börtön-őri s rabruhák, konyhai és sütőházi eszközök s üzleti szer-számok házi előállítása, a szegedi törvényszék irattári helyi-ségeinek bebutorozása s annak épületében egy új lépcsőház teljes felépítése. A szegedi kerületi börtöni iparüzlet az államnak mindjárt kezdetben 5354 forint 60 krajczárt jöve-delmezett, az előlegezett beruházást tehát visszapótolta; a rabok részére eső keresmény összege pedig 625 frt 82 krt tett ki, a mi tekintve a kezdet nehézségeit, eléggé kielégítő eredmény az első évben. E közlött adatok újabban megerősítik a fentebbi állításokat, hogy t. i. a házi kezelés, ha cél-szerűen intéztetik, teljesen megfelel a célznak, s így a több-nemű veszélylyel járó bérbeadás egészen fölösleges; hogy az államra nézve terhes nagy beruházások nem szükségesek, s ezek, ügyes és gondos eljárás mellett, csakhamar visszatérül-nek; hogy a házi kezelés elég jól jövedelmez, míg egyszer-smind a rabok erkölcsi javulását elősegíti. — Ez utóbbi tekintetben Török Kálmán igazgató úr említett érdekes emlékirata kiemeli, hogy a rabok mily szép haladást tettek némely iparágakban, s hogy mily nagy kedvvel és sikerrel tanulták, üzték különösen azokat az iparágakat (p. o. faipar, díszfaragás, szövő-ipar, gyékényfonás, zsákszövés) melyek jövendőbeli megélhetésök tekintetében legelőnyösebbek lehet-nek; hogy ez ösztöntől buzdíttatva, a mondott iparágakban oly kitünő haladást tettek, miszerint az év végével az asztalos és esztergályos munkánál 12, a képfaragó iparnál 4, a kádárság-nál 6, a szövő iparnál 9 rab lett önálló munkálkodásra képe-

sítve, kik tehát, ha kiszabadulnak, e jártasságuknak már jó hasznát vehetik; s a derék igazgató, ki a börtöni munkának nemcsak anyagi eredményeit, hanem erkölcsi következményeit is lelkiismeretesen észleli, megjegyzi e tapasztalásai nyomán, hogy különösen azok a munka-nemek, melyek a testi mozgás mellett, mely az egészségre szükséges, a gondolkodó tehetséget is élesítik, határozottan javító hatással vannak a rabokra. Az ülőmunkák: szabóság, czipészet, gyékény-fonás, melyeket, mint kevesebb fáradsággal járó s mégis jól jövedelmező s könnyebben elsajátítható munkákat, a rabok előszeretettel keresnek s melyekre tömegesebben jelentkeznek, nincsenek oly jótékony befolyással a rabok testi s lelki egészségére, mint a több mozgással s gondolkozással járó munkák. Megjegyzi továbbá, hogy »azoknál az egyéneknél, kik valamely munkanemre kellő jártasságot s ügyességet tudtak elsajátítani, az egyéni önérzet, s bizonyos nemes büszkeség oly sajátos kinyomata nyilvánul, mely a szabad iparosoknál alig mutatkozik ily mértékben, s ez az örvendetes jelenség a munka erkölcsi javító hatása, mely a megújult embert az őserő forrásához vezeti, érezvén, hogy ért és így ér is valamit, hogy hasznos tud lenni valamely irányban; gondolkodása nemeseedik, jelleme javul, erkölcsi élete felébred.«

Összes feyházaink közt csupán a mária-nosztrai női feyház az, melyben a rabmunka szerződésileg át van adva az intézetet vezető s gondozó apácáknak, — a paulai Szent Vinczéről nevezett irgalmas nővéreknek, vagyis: keresztyén szeretet leányainak, kik minden egyes rabnőért 34 krajczárt kapnak naponként az államtól s kapják ezenfelül a feyhenczek egész munkakeresményét, kiket varrásra, kötésre, hímzésre, horgolásra s a legfinomabb női kézi munkákra önmagok gondosan tanítanak. A puszták, utcák, cselédházak s lebújok durva és szilaj, romlott erkölcsű s feslett életű leányai, kik közt csak igen kevés van a műveltebb osztályokhoz tartozó rab, nagy ügyességre tesznek szert a szelid, emberséges női vezetés alatt, s kitünő házassági felszereléseket szolgáltatnak a fővárosi menyasszonyoknak. Az »ora et labora« elve szerint sokat imádkoznak, és sokat s jól dolgoznak. — A jámbor apácák, a mit szelid, emberséges bánással s imádsággal véghez

vihetnek, tiszteletet érdemlő módon megteszik, de kétlem, hogy a hol fegyelem tekintetében nagyobb erélyre és szigorra volna szükség, a kívánalmakat kielégítnék, s valóban gyakori és megdöbbentő számmal fordul elő a visszaesés. — A kegyes nővérekkel kötött szerződésben ki van kötve, hogy a fegyenczek, különösen a betegek jó ellátásban, elegendő s egészséges élelemben részesüljenek, a mi meg is történik; ki van továbbá kötve, hogy munkájok után, annak tiszta jövedelméből a szokott jutalmak nekik kiadassanak, illetőleg félretétessenek. Az 1874-iki rendelet 162-ik §-a gondoskodott, hogy a hol a rabmunka bérbé van adva, a raboknak járó munkajutalmak okvetlenül kiadassanak, s e szabály alkalmazásában van a mária-nosztrai intézetben is. Az intézetnek $42\frac{1}{2}$ hold területe van, melyből 27 hold művelés alatt. Gazdaságot űznek, sertést s baromfit nevelnek, teheneket tartanak, mert helybeli piacznincs, honnét a szükségleteket beszerezzék. A jó magaviseletű fegyencznők kerti munkával is foglalkoznak, az ahhoz értő apácák s egy-két ór felügyelete alatt, s a gazdaság körül is szolgálnak. A csekély terjedelmű gazdaság azonban csak kis részben fedezheti a szükségleteket, s a munka jövedelmét, a kormány által minden egyén után naponként fizetett 34 krral együtt, úgy fölemésztik a 410—20 számra menő rabnők tisztességes ellátása, hogy itt a bérlők nagyobb nyereségéről szó se lehet, annyival kevésbbé, mert olcsón dolgoznak — mint azt fővárosi megrendelőik tapasztalásból tudhatják, — a műveletlen nők sokáig s nehezen tanulnak, és sok anyagot elrontanak; a kegyes nővérek pedig az ellátás tekintetében épen nem fősvények, úgy hogy a betegek, orvosi rendelet szerint, jó húsleves, bort, kávé, csokoládót is kapnak, mit nagy részök előbb sohase kóstolt. — Tagadhatatlan, hogy az intézetben kikerülhetetlen dualizmusnak meg vannak nagy árnyoldalai, melyeket távol tartani nem lehet. A kormány egy felügyelőt tart Mária-nosztrán a szerződés ellenőrzése végett, kinek feladata a kormány érdekeit megvédeni és fentartani, ki azonban a kellő szigort, szükség esetében, alig fejthetné ki s az intézeten kívül a faluban lakik; — a katolikus lelkész, ki a kegyes nénéknek buzgón segítkezik, s az orvos nem államhivatalnokok, s a bérlő apácák által fizettetnek 800—800 forinttal, az állam

csak 200 frttal járulván az orvos fizetéséhez, a protestans lelkész ellenben az állam által neveztetik s díjaztatik; a fegyőrök állami szolgák ugyan, de a bérlők által ruháztatnak s fizettetnek, s ily amphibiális állapotban aligha tehetnek eleget jól felfogott kötelességeiknek. — Az apácák száma, kik egy főnöknő alatt állanak, jelenleg 26; többnyire tudnak többé-kevésbé magyarul, 10 egészen magyar. Egyik az irodát vezeti, kettő-kettő a kül- és belgazdaságot, egy a konyhára, a többiek a munkatermekre ügyelnek s betegápolók stb. A tisztaság példaszerü, a teljesített munkák dicséretre méltók s igen jutányosak. A közel fővárosra nézve e varró, hímző stb. női munka valódi jótétemény, s e mellett a pesti varrónők sem panaszkodhatnak, mert minden budapesti házi asszony tudja s tapasztalja, hogy ha ügyes varrónőre van szüksége, csak nagy nehezen tehet arra szert a fővárosban. Lehetetlen azonban el nem rémülni a következtésektől, ha látjuk, hogy a régi kolostorépületben, mely nem büntetési célra épült, megfelelő helyiségek hiányában, egy-egy alvó teremben 30-nál is több rabnő hál, majdnem egymást érő ágyakban; el lehet képzelni, a szigorú felügyelet lehetetlensége mellett, mily épületes sugdosások és érintkezések vannak itt napirenden, vagy inkább éjjeli renden, s hogy ily viszonyok közt a javítás célja nagy részben meghiusúl, s e nagy részben szemeten szedett népségnek egymásra való rontó befolyását a buzgó apácák jó tanácsai s példái alig lehetnek képesek kellőleg ellensúlyozni. — Azonban így is csak örvendeni lehet a bár még nem tökéletes eszközöknek, melyek ha nem is mindig, de sok esetben javulásra vezetnek. A nőjavítás kérdése kétségkívül egyike a legfontosabb kérdéseknek, melyek a társadalom figyelmét követelik, mert az anyák, a gyermekeket szülő s nevelő nők javítása a férfiak javításának is leghatalmasb eszköze s főtétele. A legyőzésre váró roppant nehézségeket méltányolva kell elismernünk, ha meggondoljuk, hogy a fegyházak s egyszersmind javító intézetek lakosainak legnagyobb része nem az értelmesb és jobb módú osztályokból kerül ide, hanem a neveletlen, kóbor, a valódi jónak és szépnek legkevesebb fogalmával sem bíró tömegeből. — Ez elaljasodott nőkből, s általok aztán gyermekeikből a társadalom becsületes, hasznos tagjait

képezni, ez elzüllött, elvetemedett lényekből erényes, szorgalmas polgárnőket, anyákat s feleségeket adni vissza a társadalomnak, oly fontos és méltó tanulmány, melynél szentebbet képzelni sem lehet.

IV.

Harmadik fontos kérdés a rabmunka rendszerében: lehet-e, és minő engedményeket s kedvezéseket lehet adni a raboknak a helyes penitentiárius fegyelem érdekében? lehet-e, s minő mértékben és arányban lehet őket részeltetni a munka jövedelmében, s mily mértékben rendelkezhetnek szabadon a keresmény nekik engedett részéről, az úgynevezett peculiumról? E kérdésben közegyetértés lévén, azzal röviden végezhetünk. Nem szenved kétséget, hogy a részökre a jól végzett munka után biztosított jutalmak, a közvetlen és bizonyos nyereségek, serkentik, buzdítják, s jó viseletre bírják a rabokat. E kedvezmény czélszerű és szükséges, mert az emberi természetben fekszik, hogy a ki jól és szorgalmasan dolgozik, látni akarja munkájának közvetlen eredményét, s e nélkül kedvét veszti a munkához. Azért ma már mindenütt, hol a börtönmunka folyamatban van, a keresmény egy részét a munkás raboknak adják, a mi részökre kiszabadulásuk idejére eltételek, s némi kisebb arányban, már a börtönben töltött idő alatt is, rendelkezésökre bocsáttatik, hogy azon magoknak némi megengedett, az intézet céljaival nem ellenkező, apró élvezeteket szerezhessenek. — E kedvezményt Franciaországban maga a törvény (a Code pénal 41-ik §-a) adja meg. Azok, kik jobb élelmzéshez szoktak, mint a melyet a fegyházak sovány s csak a legszükségesebbre szorító asztalainál találnak, vehetnek magoknak egy-két jobb falatot, s néhány korty jobbféle bort vagy sört; de a szigor barátainak megnyugtatóására mondhatjuk, hogy épen nincs módjok gourmandi hajlamaiknak áldozni, melyeket a fegyházi kázinó sem elégíthet. Ebben áll az anyagi kedvezmény. A többi már inkább szellemi s erkölcsi természetű, ha p. o. a keresmény rendelkezés alatti része könyvekre, tisztasági tárgyakra, vagy épen az általok egykor okozott károk megtérítésére vagy sze-

gény családai némi felsegítésére fordítottak, a mi a családtagok közt megszakadt köteléket erősíti, s a háborgó lelkiismeret megnyugtatóására hat.

Ily engedély, ily részesülés a szorgalmasan végzett munka eredményében, megelégedés érzelmét kelti föl, s élénk kedvet teremt a becsületes munkához.

Nálunk a fentebb már idézett miniszteri utasítások értelmében a munka egész tiszta jövedelme elvileg az államkincstárt illeti, melyből a rabok ellátnak. Azonban a munkakedv ébresztésére, s főleg abból a czélből, hogy kiszabadulásuk után egészen ellátás nélkül ne maradjanak, — a mi csak a visszaesések különben is sajnos számát szaporítaná — munkájok után arányos pénzbeli jutalmat kapnak, s e tekintetben 3 osztályba vannak sorozva. — Az első osztályba sorozvák azok, kik valamely kézműben már annyira jártasak, hogy önállóan jó és hibátlan munkát képesek előállítani, de e felett még kitünően jó viseletűek. — A második osztályba jőnek, kik valamely kézműben az első osztálybeliekhez hasonló képzettséggel nem bírnak ugyan, de kellő útmutatás s felügyelet mellett mégis elfogadható munkát készítenek s e mellett jó magaviseletűek. — A harmadik osztályba tartoznak a többiek akkorig, míg annyi képességre tesznek szert, hogy a második osztályba tétethessenek át, feltéve, hogy jól viselik magokat; továbbá, a kik fegyelmi büntetésül a fentebbi osztályokból ide szállíttatnak le; végre minden fegyencz, beérkezése napjától számítva három hónapon át, még az esetben is, ha valamely munkanemet tökéletesen ért; végre minden visszaeső, beszolgáltatásától számítva félévig.

Minden fegyencz az általa végzett munka tiszta jövedelméből az első osztályban $\frac{1}{5}$ részben, a másodikban $\frac{1}{6}$ részben részesül, a harmadik osztályba sorozottak jutalomhányada a segélyalap javára esik. — Az osztályozást, a munkáüzletet vezető tiszt ajánlatára, az igazgató eszközli személyes legjobb meggyőződése szerint. Addig, míg a fegyenczmunkaerő bére volt adva, a jutalmakat a bérleti szerződések határozták meg, a mennyiben erre figyelem fordított. — A házi munkások az osztályok szerint, melyekbe sorozvák, napibért kapnak, és ugyan az első osztályban 4, a másodikban 3 krajczárt.

A fegyencz szabadon bocsáttatása idejeig szabály szerint nem kapja kezébe ezen végrehajtás alá nem eshető keresményét, hanem az az ellenőr által vezetett könyvben minden egyes fegyencz részére nyitott számlákon javára iratik s gyümlöcsözöleg kezeltek; azonban a kamatok nem a fegyenczet illetik, hanem bizonyos jótékony czélokra fordítatnak a fegyenczek közös érdekében; a kárt pedig, melyet a reájok bízott munkaanyagban vagy az intézet tulajdonához tartozó tárgyakban, akár rossz akarathból, akár szeles gondatlanságból tesznek, kötelesek keresményökből megtéríteni; de a megtanulással járó kikerülhetetlen anyagrontás vagy véletlen kár esélyei az intézeti ipariüzleti pénztárt terhelik.

A szabály az, hogy a rabmunka jövedelme az államkincstáré, mely a rabok szükségéről gondoskodik, de abból a raboknak is átenged egy részt; azonban a rab ily keresményéről büntetésének ideje alatt rendszerint nem rendelkezhetik. Azonban mégis kivételesen a jóviseletűeknek különös kedvezményül megengedhető, hogy tisztességes s az intézet céljaival megegyező czélokra keresmények egy részéről az igazgató belátása szerint rendelkezhessenek. Ily megengedett czélok a 36-ik §. szerint: szegény szülők, házastárs, gyermekek vagy testvérek segélyezése, jótékonyág gyakorlása, a büntetők által okozott károk megtérítése, tisztasági czikkek (szappan, kefe, fésű, fénymáz stb.) s a kézműfolytatáshoz szolgáló műszerek vagy anyag beszerzése; erkölcsnemesítő, tanulságos könyvek, író- és rajzszerkek vásárlása; levelek bérmentesítése hónaponként egyszer, vagy nemzeti ünnepeken (p. o. szent István király, a fejedelem születése napján) némi jobb élelmi czikkek, s fél liter bor élvezése. De dohányzás, bagórágás, burnótozás, mint a tisztasággal ellenkező, szigorúan tiltva van stb. Ha a rab elhal, keresménye, a temetésre fordított összeg levonása után, szegénysorsú özvegyének, keresetre még nem képes gyermekeinek s munkára tehetetlen szülőinek adatik ki; ilyenek nemlétében pedig a segélyalap javára számoltatik el. — A kiszabadult rab pedig az őt illető pénzből kezeihez csak annyit kap, a mennyi megteendő útjára szükséges, a többi pénz leendő tartózkodási helyének posta-állomására küldetik el.

Míg a szorgalmas munkásnak ily kedvezmények engedtetnek buzdításul, más részről a legszigorúbb fegyelem áll fenn oly irányban, hogy a kiszabott munka jól és szorgalmasan végeztessék. A munkatermekben az egész munkaidő alatt mindenki folytonosan és szorgalmasan tartozik dolgozni; kijelölt helyéről engedelem nélkül senki el nem távozhatik; szólni csak annyit szabad, a mennyi a közös munka elvégzéséhez okvetetlenül megkívántatik, minden akár nyílt, akár titkos vagy jelek általi beszéd tiltva van; a ki a munkaanyagot akár rossz szándékból, akár vigyázatlanságból elrontja, az okozott kárt megtéríteni köteles, s ezenfelül külön meg is fenyítetik. E célból a műhelyek és zárkák a naponkinti rendszeres meg szemlélésen kívül időnként az igazgató vagy egyik hivatalnok által váratlanul is megvizsgálatnak.

Szükségtelennek tartom ez elintézett kérdést bőven fejtegetni. Az ily rendszer szüksége világszerte el van ismerve, s a fentebb említett új orosz törvénybe is felvéve.

A felvetett kérdésben nekem sem lehet más véleményem, mint mindazoké, kik a fegyintézetekben évtizedek óta gyűjtött tapasztalások s megfigyelt eredmények alapján minden habozás nélkül kimondják, ¹⁾ hogy a raboknak adott kedvezmények mindig azon feltétel alatt, hogy kielégítő magaviseletűek, nemcsak megengedhetők, hanem ajánlandók is a kellő fegyelem s a rabok czélszerű nevelése érdekében, hogy tehát ily kedvezmények adására a fegyintézetek igazgatói felhatalmazással látandók el. — Azonban oly kedvezményeket, melyek a büntetés hatását túlságosan gyengítenék, s a szabadságvesztésre és annak következményeire ítélt rab fenyítését egyszerű szabadságnélkülözésre változtatnák, s melyek a szükséges fegyelemmel meg nem férnek, továbbá olyanokat is, melyek a helyett, hogy üdvös hatást gyakorolnának, a többi rabok kedélyét elkeserítik, s jellemökre ingerlő, irigységre, féltékenységre s egyéb rossz indulatokra lázító hatással lehetnek, okvetetlenül mellőzni kell.

Ily kedvezmények lennének p. o.: ételben s italban oly

¹⁾ Lásd J. Ch. Kuhne, Bulletin de la Commission pénitentiaire internationale nro 10. Janvier, 1884.

élvezetek megengedése, melyeket az intézeti orvos nem tart szükségeseknek, oly inyenczkedés, mely a rabtársak irigységét gerjesztené fel. Az állam oly élelmezési rendszert fogad el s foganatosít büntető intézeteiben, mely megfelel annak a czél-
nak, hogy a rabok egészségének s erejének normális állapota fentartassék; mind az, a mi e czél korlátain túl megy, meggyengíti a büntetést s elfelejteni a rabbal szenvedő helyzetét, melyet a büntető bíró ítélete reá kimért. A magánzárkákban ilynemű kedvezés még előbb engedhető meg, mint ott, hol sok rab lakik s étkezik együtt. A rabtársak jelenlétében elköltött jobb étel s ital ezeknek irigységét ébreszti fel, a miből békezavaró, botránys jelenetek fejlődhetnek; ezért ily kedvezményt még az intézeti orvos engedélye folytán se kellene megadni, mert az irigység s féltékenység rút érzelmei, melyek ekkép felizgattatnak, nagy mértékben ártalmasok az intézeti fegyelemre nézve, s az intézeti igazgatók tapasztalása szerint e mozzanat sokkal jelentékenyebb fontossággal bír, mint elhinné az, a ki nem szem- és fültanúja ily jeleneteknek. Hasonló tekintet alá jő a jobb minőségű ételekkel a puhább, kényelmesebb ágy, a szabályzat által megengedettnél diszesebb, kényelmesebb öltözet, sőt még a fehér ruhanemű gyakoribb változtatása is, mert mindez a szabad ember komfortjához tartozik, melyhez a rabnak nem lehet igénye, bárha e tárgyakat ingyen juttatná is neki a szülők, rokonok vagy más jótékony emberek. Nem lehet megengedni, hogy a rab oly könyveket szerezzen, melyek czélja pusztá időtöltés, unaloműzés vagy az élénkebb olvasási kedv kielégítése, mint például: a képzeletre izgatva ható, az érzékeket felrázó regények s költemények, melyek czélszerű oktatás s erkölcsi nevelés előnyeivel nem kínálkoznak; ily kedvezmény bizonynyal nagyon enyhítené a büntetést, szelidítené annak kellő szigorát, s egyszersmind akadályozná, hogy az élet komoly és erkölcsi oldalára irányoztassék a rab szelleme, s lelkében üdvös megfontolások s elhatározások érlelődjenek. Az olvasásra megszerzett könyvek ily szempontból való átvizsgálása s ellenőrzése sok időt venne igénybe, melylyel a különben is nagyon elfoglalt igazgatóság nem rendelkezik, úgy, hogy erre külön hivatalnokot kellene tartani. Legjobb tehát csak annál maradni, hogy a rabok az

intézeti könyvtárban lévő, már előre megválogatott, épületes és tanulságos olvasmányokat kapják kezeikbe. — A dohány élvezetét, mint az egészségnek rendszerint ártalmast s a tisztaság tekintetében sem czélszerűt, csak oly esetben lehet megengedni, ha azt az orvos gyógyszerül ajánlaná, s azon olykor előforduló esetekben, midőn a dohányzás eltiltása az ahhoz szokott embert beteggé tenné. Vannak ugyanis esetek, hogy a szenvedélyesen űzött dohányzás eltiltása öngyilkosságra is vezetett. Az éneklő madarak, e kedves kis pajtások, beszerzése s tartása, melyek a magányba zárt rab örömére s mulatságára ártatlan és felderítő társaságot nyújtanak, külön zárkában lévő rab részére nagy jótéteményt képvisel, s kiválóan jóviseletű fegyenczeknek megengedhető, de közösségben élő raboknak eltiltandó, mert a zajos kis zenészek a többi rabot zavarhatnák olvasásuk, tanulásuk, levélírás s csendes elmélkedés közben, mihez ezeknek joguk van, s a mi reájok nézve üdvösebb, mint a madarak csicsergése. Szerepet játszik még a kedvezmények során a szakáll-bajuszviselés is, melyre némely rab, kinek egykor szép szakálla volt, - melyet a fegyházba szállíttatása után leborotváltak — igen sokat tart. Sokan a férfiúi méltóság jelének tartják azt, s a büntetésidő vége felé az igazgatók el vannak árasztva erre vonatkozó kérelmekkel, mert a rabok, főleg, kik szabad lábon szakállt viseltek, a szakáll- s bajuszviselést a rehabilitátzio küljelének tekintik. Ez is ama kedvezmények közé tartozik, melyek megadása nincs indokolva, s ellenkezik az említett vezérelvekkel.

Minden itt említett rendkívüli kedvezmények nem volnának jó hatással a fegyelemre, bizonyos arisztokratziát teremtenének a büntető intézetben, hol egyenlőségnek kell uralkodni, s oda vezethetnének, hogy rossz szenvedélyek fejlődjenek ki a rabok közt, s egyesek épen a martyrság monomaniájába essenek, a mi nem példanéklüli.

Szemközt ily meg nem engedhető kedvezményekkel, nincs ok meg nem engedni a munkás és jó magaviseletü rabnak, hogy vehessen magának munkakeresményének rendelkezésére bocsátott részéből a tisztaságot előmozdító szereket, az oktatáshoz szükséges tárgyakat, melyek p. o. az általa gyakorlott iparágra vonatkoznak, nyelvtant, szótárt, föld-

abroszt, matematikai eszközöket, földrajzi s történelmi, különösen a hazai történetre vonatkozó munkákat, melyek megválasztását azonban az igazgatóság ellenőrzi; apró ajándéktárgyakat: szülők, rokonok, gyermekek, jó barátok számára ünnepi alkalmakkal, karácsony vagy új év napján, névnapra és születésnapra, hogy hozzátartozóik képeit, fotografiáit magánál tarthassa; hogy czellájában egy-két növényt, virágot ápolhasson stb. Nemcsak megengedhető, de előmozdítandó az a nemes szándék, hogy az általa sértett, károsított feleket, a mennyire tőle telik, kármentesítse, s az által lelkiismerete szavát teljesítve, magának benső megnyugvást szerezzen, vagy hogy a szülőföldét, helységét ért természeti csapások, tűz, árvíz, jégeső által okozott károk enyhítéséhez járuljon.

A megengedett kedvezmények során fontos szerepet játszik a zene- s énektanulás, s a betanult zene és dal élvezetének engedélye, melynek üdvös, a kedélyt szelidítő hatását más alkalommal bővebben kiemeltem. Sok példát említhetnék, a fegyház igazgatóságok adatai nyomán, hogy ily kedvezmények a legjobb befolyást gyakorolták a rabok erkölcsi nevelésére.

Ha elismerjük a munka jótékony hatását, ha meggyőződünk, hogy az a testi s erkölcsi élet legfőbb eleme, a természet első törvénye, hogy a test tevékenységével karöltve jár az összes értelmi s erkölcsi tehetségek arányos fejlődése; hogy az folytonosan magasabbra emeli az ember értelmi s erkölcsi színvonalát, míg ellenben a henyelés, a gyáva tétlenség elerkölcstelenedésre s bűnre vezet, hogy a munka gazdasági, egészségi és esztetikai tekintetben is egyaránt legfontosabb tényező: ebből természetesen foly, hogy a rabok munkakedvét minden czélszerű és lehető eszközökkel buzdítani s előmozdítani a legfőbb feladat. Meg kell értetni a rabokkal, hogy a munkát ne tekintsék büntetésnek, hanem jótéteménynek és kedvezésnek; hogy nemcsak a társadalom, hanem saját magok érdekében is áll, hogy hasznos munkára szoríttassanak, hogy e kötelességeket teljesítve, csak azt teszik, a mit a szabad társadalom minden tagja is tesz. »Felfogva a solidaritást, — úgymond Kühne — mely fennáll közte és a társadalom

közt, s alkalmazkodva az erkölcsi törvényhez, rabmunkáját a szabad munka színvonalára emelheti.«

E cél előmozdító eszközei közé tartoznak az említett kedvezmények, a rabok részeltetése munkájok keresményében, s az engedély, hogy e keresmény egy részét már rabságuk alatt egy vagy más helyes, és a czéllal nem ellenkező módon élvezhessék. A rabmunka összes eredményéhez az állam tart ugyan méltó jogot, mely a rabot ellátja, ruházza, élelmezi, neveli, oktatja, beteg korában ápoltatja s az igazságszolgáltatás roppant költségeit viseli. A rab szükségképen szolgaság állapotában van, s nem bír joggal munkája béréhez. De mióta az állam a rabok erkölcsi javítását is felvette a büntetés céljai közé, azon kénytelenségbe jutott, hogy átengedje azok részére a munka keresményének bizonyos hányadát. A társadalmi viszonyok s feltételek jelen állásában az az általános meggyőződés, hogy a jutalmat nem lehet elválasztani a munkától, s az, a ki nincs oly helyzetben, hogy azt követelhesse a munkaadótól, ennek bőkezűségétől s igazságérzetétől várja érdemlett jutalmát. A munkabért mindenki a munka természetes gyümölcsének tekinti, nemcsak mint a teljesített kötelesség erkölcsi jutalmát, hanem mint anyagi egyenértékét. Természetes, hogy a raboknál is ily eszmeirány uralkodik. Náluk a lét feltételei nem függenek a munkabértől, mint a szabad munkásnál. De bármi csekély legyen is a részeltetés, melyet a rab a munka nyereségéből kap (p. o. naponkint 3—6 kr.), munkájának e jutalmazása által mégis meggyőződik, hogy »a munka nem hiábavaló, hogy a szorgalmas és ügyes munka hasznot hoz, s még a rabságban is megtalálja érdemlett díját. Gondolkodni kezd és kiszámítja, hogy ha a rabságban öt, tíz vagy legfeljebb húsz százalékát kapja munkája eredményének, szabad lábon élve, az egészet kaphatná s élvezhetné. Meggyőződik, hogy ha szabad korában oly buzgalommal teljesítette volna a munkát, mint itt a rabságban, most nem lenne e szomorú falak között, s nem fosztatott volna meg szabadságától. — Ki nem látja át, hogy ily eszmélet, ily magábaszállás a legüdvösebb erkölcsi nyereség, s a javulást nagy mértékben előmozdítja.

Nem akarok a rabok keresetéről a különféle büntető

intézetekből vett statisztikai adatok nyomán részletes kimutatást adni: csak például említem, hogy a legújabbban megnyitott szegedi kerületi börtönben, Török Kálmán igazgató úr Emlékirata szerint, 1885 folytán a rabok közül legtöbb keresete volt egy gépészlakatosnak, és ugyan 18 frt 48 kr. s egy szabónak 17 frt 52 kr. — Az illavai fegyházban 1883-ban volt egy kovács, ki 57 frton felül keresett egy éven át, s voltak többen, kik 40—50 frtnyi összeget kaptak a munkakeresmény őket illető hányada czimén, s minthogy itt a rabkereset a munkadij egy ötödét teszi ki, látszik, hogy volt oly rab, ki egy évben 200 frtot is meghaladó értékű rabmunkát végezett. Ily szorgalom mellett jelentékeny összegecske marad a rabjára részint majdani kiszabadulása esetére, részint a már letartóztatása alatt engedett többféle ártatlan élvezetekre.

Az előadottakban körülbelől, ha nem is kimerítőleg, benfoglaltatik mind az, a mi a rabmunka fontos és érdekes kérdésében figyelmünket érdemli. Bezárom tehát előadásomat, oly óhajtás kifejezése mellett, hogy isten áldása legyen a hazai kormánynak ide vonatkozó, folyton előre haladó munkásságán, a római congressus emléklapjairól vett egyik jeligével: »*Ex improbis consilio et labore probos efficere, munus et opus.*« Büntetés javítás nélkül, fa gyümölcs nélkül, de e gyümölcs sohasem fog megérni, ha felebaráti szeretet melege nem táplálja. A századunkban e téren valósított nagyszerű haladás után is még sok teendő van hátra, s a tudomány nem mondta ki utolsó szavát; de ama férfiak nevei, kik értelmeket s gondjaikat e nagy feladat megoldására szentelik, egykor az emberiség jöltevői közt fognak tündökölni. Mert Hye-Glunek báró, volt bécsi igazságügyminiszter s aztán az osztrák börtönök főfelügyelőjének szavai szerint: a büntető intézetek egészséges szervezése s értelmes vezetése, természetszerű hatásaiban, az emberiség legnagyobb áldásainak egyikévé lesz. E kérdések szerencsés megoldása főképen attól függ, hogy a büntető intézetek előljárói s vezetői teljes és minden oldalú humanitást fejtsenek ki, s vajha ama régi és általános tapasztalás által

bizonyított igazság, hogy minden embernek, s még a legdurvább s elvetemültebb gonosztevőnek is lelke mélyén van elrejtve oly szunnyadó érzelem, melyet tapintatosan nemesebb irányra lehet ébreszteni, folyvást minden erre hivatott közeg szemei előtt lebegne, és szívéből egyes visszataszító és elkedvetlenítő ellentapasztalások által ki ne irtatnék. E pontot minden egyes rabnál felkeresni s megeleveníteni az a szent, az az eszményi feladat, melyre e közegeknek a helyes munkafelosztás, oktatás és javítás elvei szerint törekedniök kell. Ha ezt állhatosan s ernyedetlenül teljesítik: a nagy cél, ha nem teljesen és egészen is — mint ez az eszményi törekvéseknél mindig így van, — de legalább megközelítőleg el lesz érhető az elbukott embernek nagy részénél, az egész emberi társadalom üdvére!

particularis jogok közti viszony. Wenzel Gusztávtól 60 kr. — VI. Szám. Emlékbeszéd Szentkirályi Zsigmond lev. tag fölött. Jakab Elek lev. tagtól 40 kr. — VII. Szám. A telekkönyvi intézmény befolyása a tulajdonjog szerzésére és érvényesítésére. Zlinszky Imre lev. tagtól 40 kr. — VIII. Szám. Bertha Sándor emlékezete Tóth Lőrincz r. tagtól. 20 kr. — IX. Szám. Magyarország városai és városjogai a multban és jelenben. Wenzel Gusztáv r. tagtól 40 kr.

Ötödik kötet. 1877.

I. Szám. A XV. századi tárnoki jog. Tanulmány a hazai jogtörténet köréből. Wenzel Gusztáv r. tagtól 30 kr. — II. Szám. Fényes Elek emlékezete. Keleti Károly r. tagtól. 20 kr. — III. Szám. A társadalom keletkezéséről. Beöthy Leó l. tagtól 60 kr. — IV. Szám. A »Servitus fumi immittendi« hazai jogunk rendszerében. Wenzel Gusztáv r. tagtól 20 kr. — V. Szám. Magyarország népességének szaporodása és fogyása országrészek és nemzetiségek szerint. Keleti Károly r. tagtól. 20 kr. — VI. Szám. Két legújabb törvényhozási mű a polgári perjog köréből. (A német perrend és az osztrák perrendtartási javaslat.) Zlinszky Imre levelező tagtól. 40 kr. — VII. Szám. Emlékbeszéd alsóviszti Fogarasi János r. tag fölött. Tóth Lőrincz r. tagtól. 40 kr. — VIII. Szám. Öt év Magyarország bünvádi statisztikájából. Konek Sándor r. tagtól 40 kr. — IX. Szám. Magyar hölgyek leveleiről. Deák Farkas l. tagtól. 20 kr.

Hatodik kötet. 1880.

I. Szám. Magyarország és egyes törvényhatóságainak népesedési mozgalma Dr. Konek Sándor r. tagtól. 30 kr. — II. Szám. Nagy férfiak szerepe a történelemben. Zsilinszky Mihály l. tagtól 20 kr. — III. Szám. Kazinczy Gábor irodalmi hatásáról. Irodalomtörténeti tanulmány Jakab Elek l. tagtól. 30 kr. — IV. Szám. Emlékbeszéd Urházy György felett. Szilágyi Sándor r. tagtól 10 kr. — V. Szám. Palaczkzy Ferencz emlékezete. Zsilinszky Mihály lev. tagtól 20 kr. — VI. Szám. A nemzetgazdaságtan és módszere s a társadalmi tudományok terén való kutatás nehézségei. Dr. Weisz Bélától 10 kr. — VII. Szám. A magyar jogi műnyelv kérdéséhez. Jogirodalmi és nyelvtudományi tanulmány tekintettel jogi műnyelvünk jelenére, multjára, mivoltára és gyökeres javítására. Irta Bakos Gábor r. tag. — VIII. Szám. A fémvaluta kérdése a tudomány jelen állása szerint. Első rész. Kautz Gyula r. tagtól 20 kr. — IX. Szám. A magyar és osztrák államháztartás 1868—1877-ig. Irta Láng Lajos. 30 kr. — X. Szám. Gróf Teleki Domokos emlékezete. Irta Deák Farkas. 20 kr. — XI. Szám. Emlékezés Zlinszky Imre l. tagra. Tóth Lőrincz r. tagtól 20 kr. — XII. Szám. A perdöntő eskü és az előzetes tanúbizonyítás a középkori magyar perjogban. Székfoglaló értekezés Hajnik Imre r. tagtól 40 kr.

Hetedik kötet. 1882.

I. Szám. A nemzetközi jog elmélete Kant philosophiája szerint. Dr. Medveczky Frigyesztől 20 kr. — II. Szám. A nemzetiségi viszonyok Magyarországon az 1880. évi népszámlálás alapján. Keleti Károly r. tagtól 40 kr. — III. Szám. Magyarország és egyes törvényhatóságainak népmozgalma 1877—79. Konek Sándor r. tagtól. 70 kr. — IV. Szám. A magyar felsőház reformja. Irta Tóth Lőrincz r. tag. Ára 60 kr. — V. Szám. B. Eötvös József »A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra« című munkájáról. Trefort Ágoston t. tagtól. 10 kr. — VI. Szám. A miniszteri felelősség eredete, az európai alkotmánytörténelemben. Schwarcz Gyula l. tagtól. 20 kr. — VII. Szám. A vasuti ügy s a posta- és távirtdai ügy közti összeköttetés Magyarországon a közlekedési és névszerint a vasuti jog szempontjából. Wenzel Gusztáv r. tagtól 20 kr. — VIII. Szám. Sallustios államformái és a görögök politikai irodalma. Schwarcz Gyula l. tagtól. Ára 20 kr. — IX. Szám. A Demokrácia eszméje és szervezete. Dr. Kuncz Ignác pozsonyi kir. akad. jogtanártól. Ára 40 kr. — X. Szám. Szilágyi Márton tanítása az eljegyzésről 1690-ben. Kovács Gyula lev. tagtól. Ára. 40 fr.

Nyolczadik kötet. 1885.

I. Szám. Montesquieu elmélete. Schwarz Gyula lev. tagtól. Ára 30 kr. — II. Szám. Fegyhazi tanulmányok. I. Illavai fegyház. Tóth Lőrincz r. tagtól 50 kr. — III. Szám. A szerzői jogról szóló törvény. (XVI. t. cz.) Apáthy István r. tagtól 20 kr. — IV. Szám. További adalék a görögök politikai irodalmának

kritikai történetéhez. Schvarcz Gyula I. tagtól. Ára 40 kr. — V. Szám. Okirati bizonyítás a középkori magyar perjogban. Hajnik Imre I. tagtól. Ára 20 kr. — VI. Szám. Melyik görög állam közelítette meg a képviselői rendszer alap gondolatát. Schvarcz Gyula lev. tagtól. 10 kr. — VII. Szám. A népoktatás hazánkban 1869—1884. Láng Lajos I. tagtól. Ára 40 kr. — VIII. Szám. Emlékezések a nemzetközi börtönügyi congressusra Rómában 1885. (nov. 16—24.) Tóth Lőrincz r. tagtól 50 kr. — IX. Szám. Gondolatszabadság és Ódon tömeguralom. Schvarcz Gyula I. tagtól. Ára 50 kr. — X. Szám. A két utóbbi évtized államformatani irodalmának kritikai méltatásához Schvarcz Gyula levelező tagtól 50 kr.

Kilenczedik kötet. 1887.

I. Szám. Az európai monarchiák rendszeres törvényeiről tekintettel ezek alkotmánytörténelmi előzményeire. Schvarcz Gyula lev. tagtól. 50 kr. — II. Szám. Az Athenei állam és társadalomjelentősége az emberi haladásra nézve Kleistenestől Ephialtesig. (507—461—2-ig Kr. e.) Schvarcz Gyula lev. tagtól 50 kr. — III. Sz. A közepoktatás hazánkban (1867—1886.) Láng Lajos I. tagtól. 40 kr. — IV. Szám. Lucius Cornelius Sulla a római alkotmányjog történelmében. Székfoglaló értekezés. Schvarcz Gyula rendes tagtól. 50 kr. — V. Szám. Dante mint politikai író. Domanovszki Endre, lev. tagtól. 10 kr.

A M. T. Akadémia következő kiadványaiból a következő csonka példányok tetemesen leszállított áron bocsátatnak áruba :

A)

Bluntschli. Az államjog története. II. kötet. Kötve és füzve.
Leroy-Beaulieu. Pénzügytan. II., III., IV. kötet. Kötve és füzve.
Nisard. Francia irodalom. II., III., IV. kötet. Kötve és füzve.
Symonds. A renaissance. III. kötet. Kötve és füzve.
Carlyle. A francia forradalom. II., III. kötet, füzve.
Carrara. A büntető jog. II. kötet, füzve.
Curtius. Görögök története. III., IV., V., VI. kötet, füzve.
Lewes A. A philosophia története. III. kötet, füzve.
Macaulay. Anglia története. II., III., IV., V., VI. kötet, füzve.
Taine. Angol irodalom. II., III., IV., V. kötet, füzve.
Todd. A parlamenti kormányrendszer. II., III. kötet, füzve.
 (Egy-egy kötet ára kötve 90 kr., füzve 50 kr.)

B)

Az Akadémia évkönyvei. II., III., IV., V., VI., VII., VIII., IX., (csonka, a 2. és 5-ik füzet hiányzik), X. (csonka, a 2., 5. és 7-ik füzet hiányzik), XI., XII.
 (Egy-egy kötet ára 1 ft.)

C)

Gróf Teleki József. A Hunyadiak-kora. III., IV., V., X., XI., XII.
 (Egy-egy kötet ára 50 kr.)

A megrendelések a „Magyar Tudományos Akadémiának“ cím alatt teendők meg. A megrendelt példányok posta-utánvétellel fognak megküldetni.

Budapest, 1887. november 25.

A M. T. Akadémia
 könyvtárának felügyelősége.